

İSTANBUL'DA TIP EĞİTİMİ VE İLGİLİ KURULUŞLAR

NİL SARI*

BİZANS DÖNEMİ

Bizans İmparatorluğu'nun ilk döneminde hekimlerin mesleki bilgilerini nasıl edindikleri konusunda net bilgiler bulunmamaktadır. Geç dönemde tıp eğitimi hastanelerde kurumlaşmadan önce hekimlerin usta-çırak yoluyla eğitildikleri ve mevcut yazma tıp kitaplarından yararlandıkları düşünülmektedir. Bu kitaplar genellikle basit ilaç tarifleri, sihirler ve halk tıbbı derlemeleriydi. Bizanslılarda tıp mesleği çoğunlukla babadan oğula intikal ederdi.

İmparator Iustinianos'tan (527-565) önceki dönemlerde hekimler vergiden muaf tutulur ve devletten maaş alırdı; böylece öğrencilerden ve fakirlerden ücret almazlardı. İmparator I. Iustinianos diğer şehirlerdeki okulları putperestlikle suçlayıp kapatınca Konstantinopolis tıp eğitiminin merkezi oldu. Dinî görüş ayrılıklarının sonucunda VIII. yüzyılda III. Leon da Konstantinopolis okulunu kapattı (725). III. Mikhael döneminde (842-867) Konstantinopolis'te yeni bir okul açıldı ve burada tıp eğitimi de verildi. X. yüzyıldan itibaren İslam tıbbı ile tanışan Bizans hekimleri özellikle İbn Sina'nın eserlerini okudular. XII. asırda, Fatih Camii'nin yerindeki Havariyyun Kilisesi avlusunda, şadırvan başında hekimler ile çıraklarının karşılıklı tartışması şeklinde tıp öğretilirdi.

XII. yüzyıldan itibaren hastanelerde tıp eğitimi verildi. Konstantinopolis'in en hatırı sayılır hastanelerinden birisi, tıp eğitimi yapılan Pantokrator Hastanesi'ydi (*Pantocrator Xenon*). 1136 tarihinde İmparator II. Ioannes Komnenos'un, *Hristos Pantokrator* yani "her şeye kadir İsa'ya" adadığı Pantokrator Manastırı'nın yanı sıra bir kütüphane ve bir de hastane açıldı. Pantokrator Manastırı'nın vakfiyesi olan *Typikon*'da Bizans hastanesi ayrıntısıyla tanımlanmıştır. Manastır, üç ayrı şapelin bir araya gelmesinden oluşan kilise ve iki hayır kurumu, hastane (*xenon* ya da *nosokomio*) ile bir yaşlılar evi (*gerokomeion*) ve bir de tıp

kütüphanesinden oluşmuştu. Pantokrator Hastanesi'nde tıp eğitiminden sorumlu saygın bir hekim, hastaneye bağlı olan hekimlerin oğullarını gün boyunca eğitirdi. Tıp mesleğinin babadan oğula intikali eski bir gelenektir. Tıp öğrencilerinin yanı sıra stajyer ve asistan konumundaki genç hekimleri de eğiten bu doktor, hekimler arasında en yüksek ücreti alırdı. Hastanede tıp eğitiminden sorumlu doktorun öğretim faaliyetlerini yürüttüğü döneme *kronia* adı verilir. Eğitim sonrasında tıp öğrencisi imparatorun hekimi olan ve *actuarios/aktouarios* adı verilen üstat tarafından imtihan edilir, başarılı olanlar hekimlik hakkını kazanırdı. Orta Çağ Batı Avrupa'sının manastır hastanelerinde hekim bulunmazken, genç doktorlar ya da öğrenciler eşliğinde doktorun hastanede hasta ziyareti yapması önemliydi. Bugün İstanbul'un Zeyrek semtinde Zeyrek Camii olarak bilinen Pantokrator Manastırı'nın ana kilisesi ayakta, hastane ise mevcut değildir. Latinler Konstantinopolis'i istila ettiğinde tıp eğitimi de durakladı (1204). Müstakil bir ilim olarak ele alınmayan tıp eğitimi, Bizans yeniden hükmetmeye başladıktan sonra, manastır yanında ve felsefe eğitimi ile birlikte tekrar canlandı.

OSMANLI DÖNEMİ

İstanbul'un fethinden sonra 1470 yılında faaliyete geçen Fatih Darüşşifası kurulmadan önce tıp öğretiminin usta-çırak yoluyla yürütüldüğü ve Bursa ile Edirne'nin yanı sıra Mısır, Suriye, İran ve Irak'taki tıp merkezlerinde yetişip İstanbul'a gelen hekimlerin öğretim faaliyetlerine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Fatih Darüşşifası'nın faaliyete geçmesinden sonra Bursa ve Edirne tıp öğretimindeki öncülüğünü yitirmeye başladı ve İstanbul zamanla Osmanlı tıp eğitiminin merkezi durumuna geldi. Medrese kütüphanelerinde de tıp kitapları bulunurdu. XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar İstanbul'da tıp eğitimi Topkapı Sarayı, Fatih Darüşşifası ve Süleymaniye Tıp Medresesi çevresinde yürütüldü. Fatih Darüşşifası ve Süleymaniye Tıp Medresesi darüşşifalara, saraylara (Topkapı Sarayı, Beyazıt'taki Saray-ı Atik, Edirne Sarayı, Galatasarayı, Hasbahçeler) ve orduya tabip yetiştiren

* İstanbul Üniversitesi

1- Süleymaniye Tıp Medresesi

başlıca kurumlardı. Günümüzde Topkapı Sarayı olarak bilinen Saray-ı Cedid, hem saray içinde ve hem de dışında İstanbul ve taşradaki tıp eğitimi faaliyetleriyle doğrudan ilgili ve söz sahibiydi.

Fatih Darüşşifası'nda Tıp Eğitimi

Darüşşifalarda hasta başında usta-çırak usulüyle hekim yetiştirildiğini arşiv belgelerinden öğreniyoruz. Vakfiyelerde belirtilmese de, günümüzün tıpta uzmanlık öğrencileri durumunda olan ve *tabip şâkirdi* adı verilen öğrenci tabipler darüşşifa tabiplerine çıraklık ederek ustalaşırđı.

Darüttıb olarak da tanınan ve *dersiâm* adı verilen bir eğitimcinin görev yaptığı Fatih Darüşşifası, aynı zamanda bir tıp eğitimi merkezi konumundaydı. Medrese çalışanlarının görevlerini ve işe devamlarını denetleyen bir memur 1591 tarihinde darüşşifada günde 2 akçe

yevmiye ile çalışmaktaydı. Darüşşifa tabiplerinin yanına talebelerden çırak olarak tayin edilen, *tabip şâkirdi* günümüzün tıpta uzmanlık öğrencisi gibi tabip yardımcısı idi. Tabibin eşliğinde hasta başında usta-çırak usulü eğitim görenler için darüşşifada odalar ayrılmıştı. 1591 tarihli bir arşiv belgesinde, burada yedi şâkird tabip (*neferân*) olduğu kayıtlıdır. Bu şâkirdler *cemaat-ı şâkirdân-ı etıbbâ* olarak tanımlanan bir sınıf teşkil eder ve her biri günde 5 akçe alırdı. Şâkirdler de kdemlerine göre kendi aralarında birinci ve ikinci diye sınıflanırdı. Şâkird usta olduğunda üçüncü ve ikinci tabip olarak diğer darüşşifalara ve tabip yardımcısı ya da tabip olarak saraylara atanırdı. Mesela, Fatih Darüşşifası'nın birinci şâkirdi usta olduğunda ya Edirne'de Sultan I. Beyazıt veya Haseki Darüşşifası'nda boşalan ikinci tabipliğe ya da aynı darüşşifada veya Süleymaniye Darüşşifası'nda boşalan üçüncü tabipliğe terfi eder ya da bir saraya tabip olarak atanırdı.

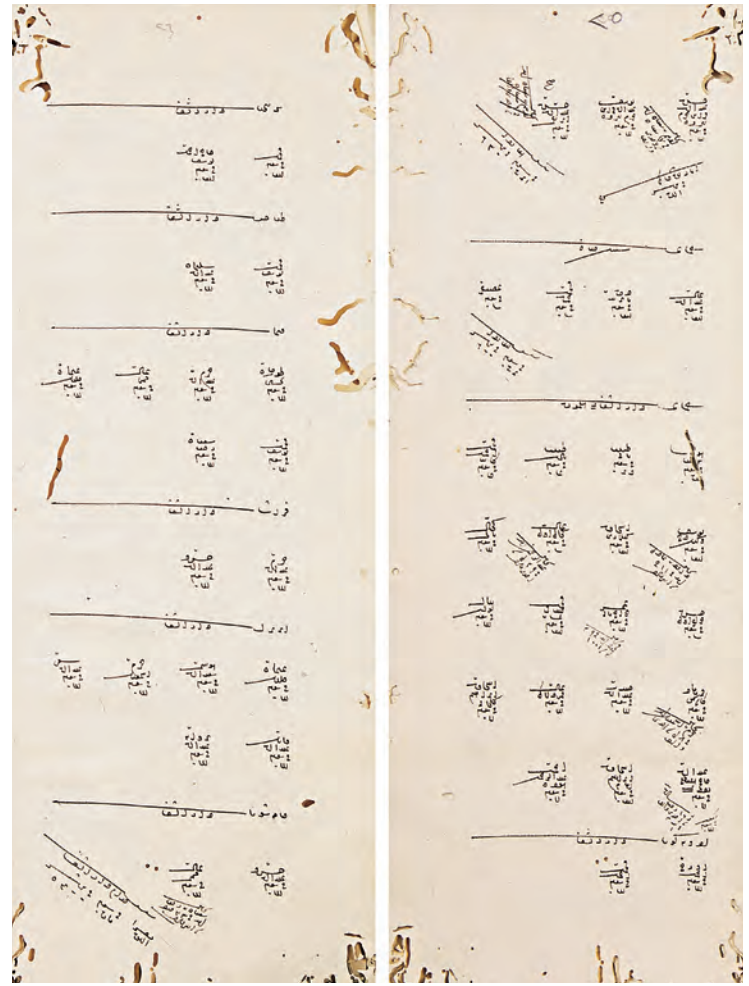
Süleymaniye Tıp Medresesi

Kanunî Sultan Süleyman'ın 1553-1559 tarihlerinde Süleymaniye Külliyesi bünyesinde inşa ettirdiği Tıp Medresesi, Osmanlı döneminin ilk ve tek tıp medresesidir. Süleymaniye Vakfiyesi'nde "ilm-i tıbb için bina olunan medrese-i tayyibe" olarak nitelenen Tıp Medresesi *Darü'ttıb* olarak da anılırdı. Evvel ve sânî medreselerinin bitişiğinde ve Süleymaniye Darüşşifası'nın hizasında olan medresenin girişi Süleymaniye Camii'nin karşısındadır. Klasik medrese planından farklı olduğu anlaşılan yapının Tiryakiler Çarşısı tarafı iki katlı olup iki yan kanadında ocaklı ve pencereli odalar yer alır. Günümüzde Tıp Medresesi'nin tamamı mevcut değildir.

Tıp Medresesi ile darüşşifalardaki usta-çırak usulü öğretimden bağımsız bir tıp öğretimi başlamıştır. Darüşşifa ile Tıp Medresesi'nin karşı karşıya inşa edilmesi, tıbbın nazariyesi ile uygulamasının bir arada yürütülmesi bakımından zamanının çok ilerisinde bir uygulamadır. Darüşşifanın Tıp Medresesi'nin eğitim hastanesi konumunda olması sebebiyle tarihte ilk defa bir hastane ile bir tıp okulu yan yana kurulmuştu. *Darülakâkîr* ya da *dârûhâne* adı verilen ilaç deposu ise İstanbul'un merkez eczanesi konumunda olup Tıp Medresesi ile darüşşifa arasındaki dar sokak ile Tiryaki Çarşısı caddesinin birleştiği köşede yer alırdı. Yatılı okuyan tıp öğrencileri külliye'nin imaret, tabhane, hamam ve eczanesinden yararlanırdı.

Eğitim-öğretim kadrosuyla ilgili önemli bilgilerin verildiği Süleymaniye Külliyesi vakfiyesine göre Süleymaniye Tıp Medresesi'nde bir öğretim üyesi (*müderriş*), en başarılı öğrenciler arasından seçilen müderriş namzedi bir müzakereci (*muid*), medrese tahsilini bitirmiş olup tıp tahsil eden sekiz öğrenci (*danişmend*), bir müfettiş (*noktacı*), bir güvenlik görevlisi (*bevval*) ve bir temizlikçi (*ferraş*) görevlendirilmişti. Hekimbaşı, Süleymaniye Tıp Medresesi müderrişliğine tevcih ettiği kişiyi, "ehl-i ilim, sahib-i fazilet, tıbb dersini ifâdeye kadir, her vechile mahal ve müstahak" gibi ifadelerle takdim ederdi. Tıp medresesi müderrişliğinin hekimbaşılığa namzet olacak kadar mesleğinde ihtisası olanlara verilmesi şart konmuştu.

Tıp eğitiminin merkezi durumunda olan Süleymaniye Tıp Medresesi'nden İstanbul içindeki ve taşradaki saraylara, darüşşifalara ve orduya hekim istihdam edilirdi. Süleymaniye Tıp Medresesi'nin kuruluşuyla yabancı hekime ihtiyaç giderek azaldı. Süleymaniye Darüşşifası, Osmanlı ve Selçuklu darüşşifalarının en üst seviyesindeydi. Darüşşifa ve saray tabiplikleri bir silsile ile birbirlerine bağlıydı.

2- Süleymaniye Tıp Medresesi ve Darüşşifası'ndaki görevlilerin maaşlarıyla ilgili 4 Mart 1594 tarihli kayıt (BOA, MAD, nr. 2056, s. 26)

Fatih Darüşşifası'nda klinik eğitimini tamamlayan birinci *şâkird* bir darüşşifaya ikinci ya da üçüncü tabip olarak ya da bir saraya hassa tabibi olarak terfi ettiğinde, Süleymaniye Tıp Medresesi'nden mezun olup tayinini bekleyen ön sıradaki *danişmend* ondan boşalan yere ya da boş ise kendi müessesesine *şâkird* olarak atanırdı. Böylece, vazife verilen öğrencilerin hizmet yerleri kurumlar arasında değiştirilirdi.

Tıp Medresesi kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar İstanbul'un sağlık, sosyal ve bilim hayatının en önemli merkezi konumundaydı. Tıp Medresesi'nde eğitim XIX. yüzyılın ortasında sürüyor olmakla birlikte, 1827'de açılan ve Avrupa tıbbının öğretildiği Mekteb-i Tıbbiye artık tıp eğitiminin yeni merkezi olmuştu. 1908'de II. Meşrutiyet'ten sonra Tıp Medresesi de diğer İstanbul medreseleri ile birlikte "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi" bünyesinde toplandı. Zamanla işlevini yitiren ve bir süre de kullanılmayan yapı, onarıldıktan sonra 1946-2007 yılları arasında Süleymaniye Doğum ve Çocuk Bakımevi olarak kullanıldı. Medrese binası günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağlıdır.

Sarayda Cerrah ve Kehhal Eğitimi

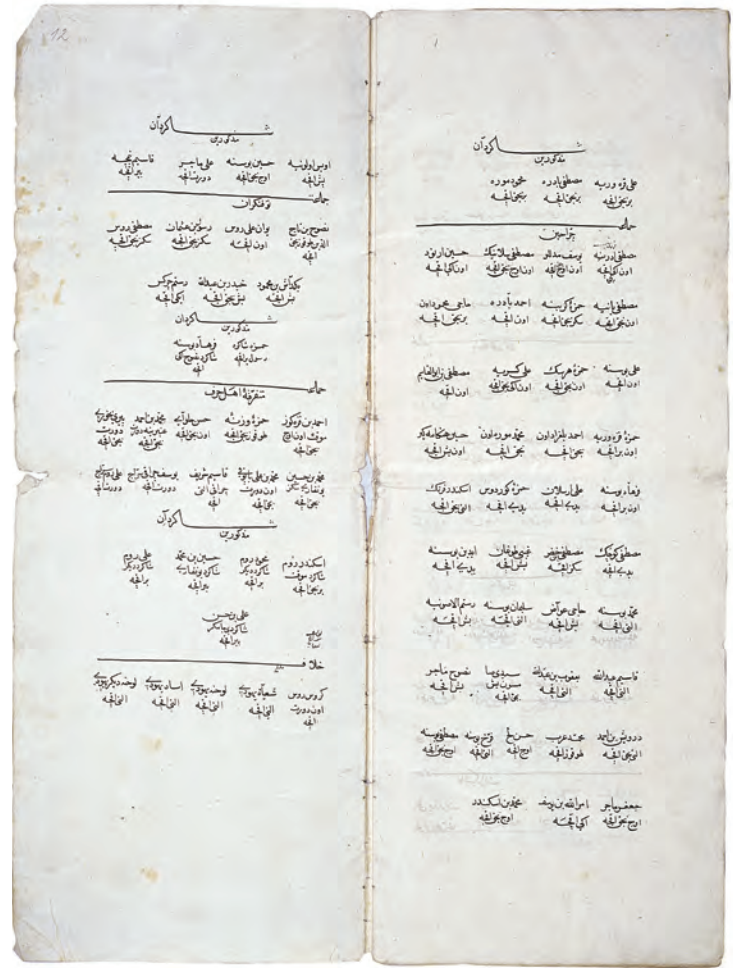
Cerrah ve *kehhal* adı verilen göz hekimleri *ehl-i huref* yani sanat erbabının eğitildiği saray teşkilatına bağlı olarak nazari ve tatbikî bilgilerle usta-çırak usulü ile yetiştirilirdi. Sanat erbabı arasında ayrı bir cemaat olan cerrahların ve kehhallerin ustaları ve *şâkird* adı verilen öğrencileri bulunurdu. Ehliyetini ispat eden *şâkird*, “üstatlar” zümresine geçirdi. Cemaatin cerrah ve göz hekimleri zaman zaman orduya tayin edilirdi.

Saraydaki cerrah ve kehhal zümresi XVI. yüzyılın sonunda 113’e varan sayıları ile önemli bir cemaat durumundaydı. XVI-XVIII. yüzyıl arasındaki *Mevâcib* defterlerinde cemaatin usta ve çırak isimlerinin yanına bazen İstanbulî, Kıbrısî, Bosnavî gibi geldikleri yer de kaydedilmiştir. 90-100 cerrah arasında bazen bir *zımmî* ya da bir iki *müslim-i nev* veya *frenk* şeklindeki açıklamalar da dikkate alındığında, bu eğitim kurumuna Müslüman olan ve olmayanların da kabul edildiği anlaşılır.

Özellikle İspanya’dan sürülerek Osmanlı Devleti’ne sığınan Yahudi hekimlerin bir kısmı saraya intisap etmiş, hatta XVII. yüzyıl başlarında sarayda hizmet eden Yahudi hekim sayısı 63’e kadar yükselmişti. Ancak, İstanbul’a yerleşen bu Yahudi hekimlerin, tıp eğitimiyle ilgisini gösteren bir çalışma yoktur.

Dükkânda/Muayenehanede Tabip Eğitimi

Serbest hekimlik icra eden icazetli tabip, cerrah ve göz hekimleri *dükkân* adı verilen hasta muayenehanesinde veya özel bir dershanede usta-çırak yöntemiyle tabip yetiştirirdi. Birçok ünlü tabip, mesela sırayla XVI ve XVII. yüzyıllarda Nidaî ve Siyahî Lârendevî usta birer hekimin yanında özel eğitimle yetişerek icazet aldıklarını yazarlar. Ünlü hekimlerin İstanbul’da dükkânları vardı. Mesela, Emir Çelebi Balkapanı yakınlarında, Abbas Vesim, Fatih’te Sultan Selim Çarşısı’nda dükkân açmıştı. Saray cerrahlığına tayin belgelerine göre, birçoğu cerrah bir aileden veya usta bir cerraha çıraklıktan gelmiş ya da ünlü bir hekimden icazet almıştı. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, İstanbul’da dükkânı bulunan esnaf hekimlerin 1.000 kişi, cerrah esnafının ise 700 kişi olduğunu yazar. Dükkânsız, yani gezgin tabip sayısı ise çok daha fazladır. Darüşşifa ve saray tabiplerinin sayısı ile kıyaslandığında, özel dükkânı olan ve olmayan çok sayıda serbest tabibin özel olarak usta-çırak eğitimiyle yetiştiği düşünülebilir.

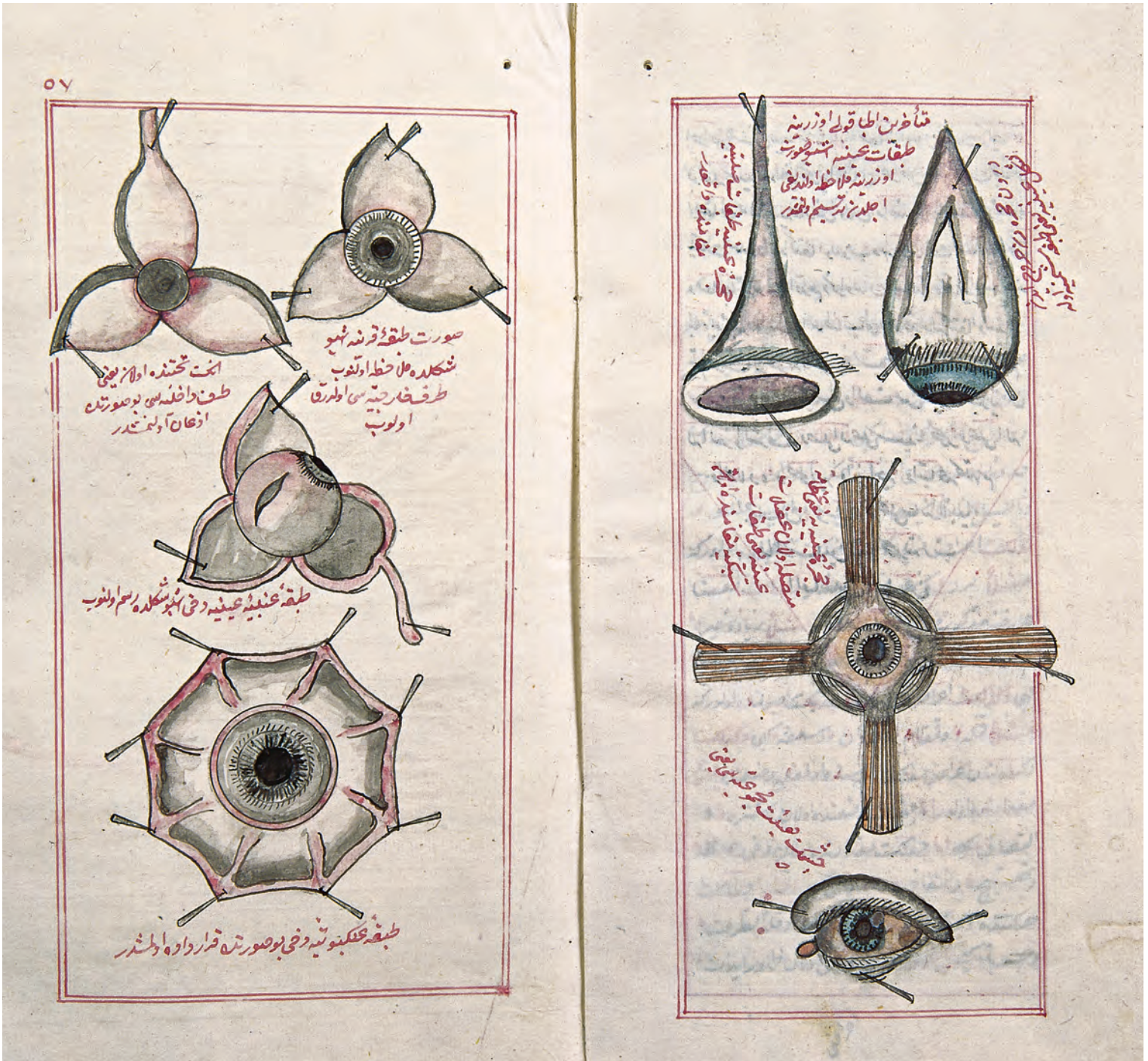

3- Cerrah ve öğrencilerinin isim ve günlük ücretleri (TSMa, D. 9706)

Hekimbaşının Tıp Eğitimi İle İlişkisi

Günümüz Sağlık bakanına benzer bir makam sahibi olan hekimbaşılar Topkapı Sarayı’nda “Hekimbaşı Odası” olarak bilinen yerde otururdu. Hekimbaşı tıp eğitimiyle ilgili hususlardan da sorumluydu, dolayısıyla tıp eğitimi ile ilgili meseleler de İstanbul’dan idare edilirdi. 1836 tarihine kadar tertip ve kanun üzere ulema sınıfından tayin olunan hekimbaşının resmî tıp eğitimi görmüş olma şartı yoktu. Medrese eğitimi gördükten sonra birçoğu usta-çırak usulü ile hekim yetişmiş ya da bir hekim ailesinden gelmiş veya kendi kendini eğitmişti. Süleymaniye Tıp Medresesi’nde eğitim gören hekimbaşı sayılıydı. Hekimbaşılık idari, siyasi ve adli bir makamdı.

İstanbul’daki ve taşradaki darüşşifaları ve Süleymaniye Tıp Medresesi kendi vakfiyeleri doğrultusunda yürütülse de, hekimbaşının denetimindeydi. Darüşşifa ve saray şâkirdlerinin ve tıp medresesi mensuplarının tayini ve azli çoğunlukla hekimbaşının teklifiyle gerçekleşirdi. Saraya tayin edilen tabiplerin birçoğu darüşşifalardan ya da Süleymaniye Tıp Medresesi’nden, *müderris*, *muid*, *şâkird* ya da

4- Başhekim Gevrekzade Hasan Efendi'nin Zübdetü'l-kühliyye isimli eserinde göz çizimleri (TSMK, H., nr. 571 22b-23a)

danişmendler arasından saray hekimliğine tayin edilirdi. Hatta saray tabiplerinin pek çoğu medrese tahsilinin tüm seviyelerini tamamlamış ve *mevlana* sıfatını almış kimselerden oluşurdu.

Hekimbaşı, tıp eğitimi ve icazeti olmadan İstanbul'da tabip, cerrah, kehhâl ve attar olarak faaliyette bulunan ehliyetsizleri, usulsüz teşhis ve tedavi yapanları, hakkında şikâyet olanları marifet, bilgi ve sanatlarında imtihana tâbi tutar, yeterli bulunanlara çalışma izni belgesi verilir; usulüne uygun hekimlik yapmayan,

mesleği bir ustadan öğrenmeden icra eden cahiller ise meslekten men edilirdi. Dış ülkelerden gelerek hekimlik yapanların halka zarar vermesini engelleme amacını taşıyan imtihanlar özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren *tıbb-ı cedîd* olarak anılan Paracelsus tıbbını uygulayan Avrupalı tabiplerin denetlenmesi amacını taşıyordu. 1700'de yapılan sınavı geçen ve mesleğini icra etmek üzere muayenehane (*dükkân*) açma izni alan toplam 25 tabip ile 28 cerrahtan sadece 6'sı Müslüman olup diğerleri gayrimüslim idi. Bunlar arasında Fransa,

Hollanda, İtalya ve İspanya gibi dış ülkelerden gelen yabancılar dikkati çeker. 1704 yılında “Frenk taifesinden bazı sözde tabipler eski tabiplerin yolundan ayrılp yeni tıp adıyla bazı ilaçları kullanıp, tedavi ettikleri kimseler zarar gördüğünden... frenk taifesinden olup bir yolunu bulup dükkân açanlar hekimlikten men edilsin...” hükmüyle *tıbb-ı cedid* adı verilen yeni tıbbi gelişigüzel uygulayan Avrupalı hekimlerin icraatı yasaklandı. Hatalı uygulama yapan, tıp bilgisi ve becerisi yetersiz Avrupalı hekimlerle ilgili şikâyetler resmî evrakın yanı sıra dönemin hekimlerinin yazılarında da yer aldı. Fakat Süleymaniye Tıp Medresesi’nde okutulan tıp müfredatı Avrupa tıbbının hâkim olduğu XIX. asırda yetersiz kalmıştı. Çağdaş tıbbın öğretilmesi amacıyla III. Selim devrinde (1789-1807), Mustafa Behçet Efendi’nin hekimbaşılığı sırasında 1805/1806 ve 1827 senelerinde tıp eğitiminin modernleşmesi amacıyla İstanbul’da yeni tıp okulları açıldı. Hekimbaşılar 1827’de Tıbhane-i Âmire’nin, 1839’da Tıbbiye-i Şâhâne’nin nazırlığına getirildi. Hekimbaşılardan sağlık mensuplarını imtihan yetkisi 1840 yılında Galatasaray’ndaki Mekteb-i Tıbbiye’de kurulan Meclis-i Tıbbiye’ye devredildi. 1850 yılında hekimbaşılığın lağvedilmesiyle hekimbaşının Meclis-i Tıbbiye’deki görevi ve böylece de eğitim-öğretimle ilişkisi de sona erdi.

Tersane-i Âmire Tabibhanesi

Devlet kurumlarında yenilenmenin öngörüldüğü Nizam-ı Cedid programı kapsamında yürürlüğe giren *Bahriye Kanunnâmeleri* ile Kasımpaşa’da bulunan Tersane-i Âmire’de ve donanmada çalışanların sağlık hizmetleri de düzenlendi (1805). Buna göre, Donanma-yı Hümayun hekimbaşısı ve Donanma-yı Hümayun cerrahbaşısı olarak tayin edilecek kişilerin maiyetinde mülazım ve talebelerin bulunması hükme bağlandı. Tersane’de, Taşkızak olarak bilinen Büyük Havuz’un yakınında, ahşap bir hastane yapıldı. Bu hastane günümüz Deniz Hastanesi’nin nüvesidir. Tersane ve donanma için usta-çırak usulü ile tabip ve cerrah yetiştirilen hastanede 1805 yılında 7 talebe bulunmaktaydı. 1806 tarihinde Tersane’de bir *tabibhane* açılarak “fenn-i tıp” öğretilmesi ve böylece hekimliğin Osmanlı ülkesine yayılması emrinden dolayı *ispitalya* olarak ifade edilen Tersane-i Âmire Hastanesi’nin yanına bir *tabibhane* inşa olunması buyruldu.

Donanmanın sefere çıkması hâlinde gemilere hekim ve cerrah yollanması; hekim ve cerrah seçiminin bir nizama bağlanması, usta ve ehil olmayanların tayin olunmaması; Osmanlı tebaasından ve İslam toplumu arasından seçilmesi ve bu hususların bir nizama bağlanmasını öngören takrirlerden sonra 25 Şevval 1221

5- Serkehâl Müstakimzade Mehmed Said Efendi’nin mezar taşı

(5 Ocak 1807) tarihli nizamname ile Tersane Tıphanesi’nin “tıp ve cerrahlık fenleri ve diğer hususları” düzene sokuldu.

Avrupa’da gelişen yeni tıbbın anlatıldığı Türkçe tıp kitabı yok denecek kadar azdı. Avrupa’da her devletin kendi dilinde tıp eğitimi yapıyorsa da, Osmanlı’daki öğrencilerin çoğu İstanbul’daki eczanelerde çalıştığından İtalyancaya aşina olmaları sebebiyle İtalyanca tıp ve eczacılık kitaplarını kolay elde edebileceklerinden, tıp

6- Hastanın sırt omurlarında eğrilme ve kamburluğunun dağlama ile tedavisi (Sabuncuoğlu, Cerrâhiyetü'l-hâniyye)

ve cerrahlık eğitiminin önce İtalyan dili ile yapılması, yavaş yavaş da Fransızcaya geçilmesi kararlaştırılmıştı. Osmanlıların İtalya ile olan ticari ve siyasi ilişkileri, eğitim amaçlı ilişkilerde ve bilgi alışverişinde de İtalya'ya öncelik sağlamıştı. İlk çevirilerin daha çok İtalyanca metinlerden, hatta yazıldıkları dilden İtalyancaya çevirilerinden yapılmış olması dikkat çekicidir.

Sefere çıkıldığında her gemiye verilecek olan ecza malzemesi ve cerrahi aletlerden gemilerde görevli tıp öğrencileri sorumlu olup, İstanbul'a dönüşte zimmeti hocalarına teslim edeceklerdi. 1807 tarihinde faal olan *tabibhanenin* sonraki yıllardaki durumu bilinmiyor, ancak Nizam-ı Cedid'e karşı ayaklanmalar sonucunda okulun durakladığı, Bahriye Nezaretî'nin kaldırılmasıyla

da faaliyetinin durduğu tahmin edilmektedir. 1822'deki Kasımpaşa yangınında ise hastane ve tabibhane binaları yanarak yok olmuştur.

Kuruçeşme Rum Tıbbiyesi

Hastanelerin XIX. yüzyılda çağdaş tıp uygulamaları doğrultusunda yeniden düzenlenmesi ve ordunun sağlığı için ehliyetli hekimler gerekiyordu. 1805 tarihinde Mustafa Behçet Efendi'nin hekimbaşılığı sırasında bir Rum Tıbbiyesi kurma gerekçeleri çağdaş tıp eğitimiyle ilgili dönemin ihtiyaçlarını göstermesi bakımından önemlidir. Rum tebaasına kurdurulmak istenen tıp okulunu açma gerekçesi olarak ileri sürülen, "Avrupa'da her ne kadar şöhretli tıp okullarında öğrenim görmüş olsalar da

Avrupa'dan İstanbul'a gelen tabiplerin çok hata yaptıkları yaşanarak öğrenilmiştir. Bu yüzden tıp biliminin bizzat yerinde öğrenilip, pratiğinin yerinde yapılması gerektiği kabul edilmektedir.” şeklindeki ifadeler Avrupa'da tıp tahsili görmüş olmanın iyi hekim olmaya yetmediğine karar verildiğini gösterir. Tebaası arasında ayırım yapmayan Osmanlı yöneticisi Avrupa tıbbının okutulacağı yeni tıp mektebini Kuruçeşme'de Rum tebaaya kurdurdu. Bu mektebin sadece Rumlara siyasi bir imtiyaz olarak verilmediğini, büyük bir çıkmaza çare arayışın sonucu olduğunu ilgili vesikadan anlıyoruz. Süleymaniye Tıp Medresesi mensupları yeni tıbbın gerektirdiği Avrupa dillerini bilmediğinden Avrupalı meslektaşlarıyla bilgi alışverişinde bulunamıyordu. Yeni tıp eğitimi hasta üstünde uygulamalar ve deneyler yapılmasını ve ceset açmayı gerektiriyordu. Eski tıp kurallarının ve yöntemlerinin okutulduğu tıp medresesi Avrupa tıbbının okutulmasına hazırlıklı değildi.

Kuruçeşme'de Rumlara “*fünûn-ı hendese ve sâir maârifin*” öğretimi için yapılan bina tıp okuluna tahsis edildi ve başına Dimitraško Meroz (Demetreus Mourouzy) müdür ve nazır tayin edildi. Hastane ve tabiphanedan meydana geldiği ileri sürülen okulun faaliyetiyle ilgili bilgi sahibi değiliz. Okulun, devlete ihanet eden Dimitraško'nun idam edilmesiyle 1812'de kapatıldığı tahmin ediliyor.

Tıbhane-i Âmire/Darü't-Tıbb-ı Âmire

Günümüz tıp fakültelerinin başlangıcı kabul edilen, *Tıbhane-i Âmire* ya da *Darü't-Tıbb-ı Âmire* adıyla anılan yeni tıp mektebi Sultan II. Mahmud döneminde, hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin takrirleri doğrultusunda 14 Mart 1827 tarihinde resmen kuruldu. Avrupa'daki tıp eğitiminin örnek alındığı yeni bir tıp okulu kurmadaki asıl amaç barışta ve savaşta Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna tıp kuralları çerçevesinde hizmet edecek olan tabip ve cerrahların yetiştirilmesiydi. İkinci amaç ise, yeni tıbbı bildiğini iddia eden, fakat aslında tıbbı zarar veren Avrupalı bazı sahte hekimleri bertaraf edebilmek ve Müslüman olmayan hekimlerin orduda görevlendirilmesine son vermektir. Tıbhane'ye sadece Müslüman öğrenciler kabul edildi. Şehzadebaşı'nda Acemoğlu Meydan'ında bulunan Tulumbacıbaşı Konağı'nda öğretime başlandı. Derslerin Türkçe, Arapça, İtalyanca ve Fransızca verildiği Tıbhane-i Âmire'ye Paris'ten ders kitapları getirildi. İtalya (Pisa) ve Fransa'da eğitim gören gayrimüslim bazı Osmanlı hekimleri de okulda ders vermeye başladılar. Tıptaki yeni gelişmelerin Tıbhane'de sürekli izlenmesi ve yayın yoluyla bilgi alışverişine önem verilmesi yeni tıbbın Osmanlı

7- Hekimbaşı (TSMK, nr. 3690)

tıp camiasında hızla yayılmasına yol açtı. İstanbul'da başlayan çağdaş tıp öğretimi diğer çağdaş sağlık kurumlarının açılmasına da öncülük etti.

Cerrahhane-i Mâmûre

Kanunnâme-i Hümayun (1827) gereğince her bir asker taburuna bir cerrah düşmeliydi, ancak yasa uygulanamıyordu. Bir an önce cerrah yetiştirmek için Tulumbacıbaşı Konağı'nda ayrı bir cerrah sınıfı (*şâkirdân-ı cerrahîn*) açılarak cerrah eğitimi tabip eğitiminden ayrıldı. İstanbul cerrahlarından yirmi cerrahın seçilip eğitilmesine; istek geldikçe yetişmiş olanların Asâkir-i Mansûre tertiplerine verilmesine karar verildi. Avrupa'da tıp tahsil etmiş olan bir hoca cerrahlık sınıfına tayin edildi.

Aynı çatı altında bulunan ama eğitim-öğretimi ayrı olan Cerrahhane ve Tıbhane'ye Tulumbacılar Konağı yetmiyordu. Bunun üzerine Topkapı Sarayı civarında Değirmenkapı denilen bölgede surdışında bulunan, üç koğuştan oluşan Hastalar Odası/Bostancılar Hastanesi okula dönüştürüldü ve yeni cerrahlık okulu 1832'de *Cerrahhane-i Mâmûre* ismiyle burada eğitime başladı.

8- 1580 yılının Ekim ayı başlarında Hekimbaşı Molla Kasım ve Hekimbaşı İsa Çelebi'ye iç hazineden ödünç verilen tıp kitaplarının listesi (T SMA, D. 8228)

9- Hekimbaşı Nuh Efendi'nin mezar taşı

1833'te, Tıbhane-i Âmire'deki cerrahi sınıfı da yeni okula katıldı. Bir Fransız cerrah Cerrahhane'ye müdür ve muallim olarak atandı. O dönemde Avrupa'da olduğu gibi cerrahi eğitimi tıp eğitiminden ayrı yürütülmekteydi.

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne

1837'de Tulumacıbaşı Konağı satınınca Tıphane Sarayburnu'ndaki Otlukçu Kışlası'na taşındı. Binanın dar gelmesi üzerine Hekimbaşı'nın takriri (1837) ile Tıbhane-i Âmire'nin yeni bir binaya ihtiyacı olduğu padişaha bildirildi. Günümüzdeki Galatasaray Lisesi'nin yerinde bulunan Enderun Ağaları Mektebi binasının, istenen birçok bölüme sahip olması sebebiyle, tamir ve tadil edilerek kullanılmasına karar verildi. 1838'de inşaat tamamlanınca yeni binaya taşınan Tıbhane-i Âmire ile Cerrahhane-i Mâmûre birleştirildi ve eğitim-öğretim yeniden düzenlendi. Bu tarihten itibaren okul "Mekteb-i Tıbb-ı Cedîd" veya "Mekteb-i Cedîd-i Âmire", "Mekteb-i Cedîd-i Ulûm-i Tıbbiye" diye anılmaya başlandı. 14 Mayıs 1839'da II. Mahmud'un mektebi ziyareti üzerine sultanın "Adlı" mahlasına bağlı olarak okul *Mekteb-i Tıbbiye-i*

Adliye-i Şâhâne der Asitane-i Aliyye olarak tanınmaya başlandı. Avrupalılar ise, bulunduğu yer dolayısıyla Tıbbiye'ye "Galatasaray Tıp Okulu" (Ecole de Medecine de Galata-Serai) dediler. Öğrencilerin eve gidip gelmeleri eğitimi zorlaştırdığından yatılı olan okulun 300 öğrencilik yatakhane ve yemekhanesi vardı. Sadece Müslüman çocukların kabul edildiği okula 1841 yılından itibaren öğrenci sayısının üçte biri kadar her cemaatin nüfusu oranında reaya çocuğu alınmaya başlandı. Okula kaydolan öğrencileri mensubu olduğu cemaat seçerek gönderirdi. İlk Musevî öğrenciler 1846-1847 yılında okula kaydoldu.

Okulun öğretim dili Fransızcaydı. Viyana'dan çağrılan Karl Ambros Bernard, 1839 sonbaharında Tıbbiye'de ders nazırı, 1840 yılında "birinci muallim" olarak görevlendirildi ve 1844'te vefatına kadar görevine devam etti. Ders programı Viyana'daki *Josephinum Askerî Tıp-Cerrahi Akademisi*'ninkine benzer şekilde yeniden düzenledi; tıp ve cerrahlık öğrencilerinin üç sene ortak okumasına karar verildi. 1842-1843 öğretim yılında yapılan değişiklikle tıp sınıflarına talebe hazırlayacak olan *idadî* sınıfları (Classes elementaires et préparatoires)

ilave edildi. Yedi yıl olan tıp öğretimi 1845-1846 öğretim yılında on yıla çıkarıldı. Tıbbiye’de hekim dışında diğer sağlık mensupları da yetiştirilmekteydi. Tıbbiye bünyesinde öncelikle açılan iki yıl süreli Eczacılık Sınıfı; cerrah yardımcısı yetiştiren üç yıllık Cerrahlık Sınıfı; İstanbul’daki ebelere uygulamalı eğitim veren Ebe Sınıfı ve sonra 1846’da açılan Sağlık Memurları Sınıfı yardımcı sağlık görevlilerine olan büyük ihtiyacı karşılamaya yönelikti.

Mekteb-i Tıbbiye, tıp eğitiminde ve klinik uygulamalarda yeniliklere kapı açtı. 1841 yılında, İstanbul’da Kasımpaşa ile Tepebaşı arasındaki Çürüklük Mezarlığı’na getirilen pranga suçlularının cesetleri üstünde Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinin anatomi dersi görmesine izin çıktı. Beş yıl sonra esir pazarında ölen kadın ve erkek kölelerin cesetleri de okula verildi. Dünyadaki tıbbi gelişmeler ve yenilikler ülkeye hemen aktarıldı. Mesela, 1847’de anesteziye kullanılan kloroform aynı yıl Tıbbiye’de deneylerde ve ameliyatlarda kullanıldı.

Galatasaray Tıbbiyesi’nde hasta başında uygulamalı klinik eğitime önem verildi. Tıbbiye hocaları öğrencileriyle birlikte İstanbul halkına sağlık hizmeti götürdü. 1841 tarihinde *muayenehane-i umumi* ismiyle hizmete giren poliklinikte öğrenciler de hazır bulunarak hocalarına asistanlık yaptı. Müslim-gayrimüslim ve kadın-erkek ücretsiz muayene edilen hastaların ilaçları okulun bünyesindeki eczaneden verilirdi. Mektep civarında kiralanan evlerden sonra merkezî semtlerde açılan ve “nöbet mahalleri” adı verilen eczanelerde çoğu fakir olan hastalar muayene ve tedavi edildi. *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne* muayenehaneleri eğitim hastanelerinin öncüsü oldu. İstanbul’da Beyazıt, Eyüp, Üsküdar, Salıpaazarı, Topkapı vb. çeşitli semtlerde seçilen ve *ispençiyar odası* adı verilen eczanelerde gece-gündüz İstanbul halkına hizmet verildi. Tıbbiye’nin hocaları ayrıca Davutpaşa, Kuleli, Maltepe, Haydarpaşa, Gülhane vd. askerî hastanelerde hastaları tedavi ve takip ettiler. Galatasaray Tıbbiyesi mezunları bilgilerini pekiştirmek ve hastane hizmetleri hakkında gereken bilgilere sahip olmak için bir yıl süreyle İstanbul’daki askerî hastanelerden birinde başhekim emrinde çalışmak zorundaydı.

Tıbbiye, Osmanlı Devleti’ndeki modernleşmeyi yansıtan en önemli kurumdu. Padişah, devlet erkânı, yabancı bilim adamları ve devlet temsilcileri okulu ziyaret eder ve halka açık olan mezuniyet törenine katılırlardı. Padişah ve misafirler de tez savunmasını tamamlayan hekim adayına soru sorabilirdi. Tıbbiye mezunları Avrupa tıp okullarının mezunlarıyla aynı seviyedeydi. Sultan Abdülmecid’in arzusu üzerine 1848’de dört Tıbbiye

mezunu Viyana Tıp Fakültesi’nde izleyenler önünde girdikleri açık sınavı üstün bir başarıyla geçtiler. Yeni mezunların Viyana’daki başarısı Avrupalıların nezdinde Osmanlıların yaptığı reformların bir göstergesi olarak algılandı. Tıbbiye’nin, Avrupa’daki tıp fakültelerine denk kabul edilmesiyle 1848’den itibaren yabancı ülkelerden tıp diploması alarak ülkemizde çalışmak isteyenler kolokyum sınavına tâbi tutularak başarılı olanların diplomaları onaylandı.

Avrupa’da Osmanlı’nın Batılılaşmasını simgeleyen Galatasaray’ndaki *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne* 11 Ekim 1848’de Beyoğlu’nda çıkan yangında tamamen yandı. Tabiat tarihi, zooloji, anatomi ve bandaj müzeleriyle eczane, kütüphane ve botanik bahçesi de bu yangında yok oldu. Tıbbiye, cerrahi ve eczacı sınıflarıyla Mühendishane-i Berrî-i Hümayun olarak kullanılan Halıcıoğlu’ndaki Humbarahane Kışlası’na taşındı ve okul Humbarahane Tıbbiyesi diye tanınmaya başlandı. 1849’da Tıbbiye hocalarının ve öğrencilerinin katkısıyla ilk tıp dergisi *Vekâyi-i Tıbbiye* ve Fransızca olarak da *Gazette Medicale de Constantinople* okul matbaasında yayınlandı. Yerli ve yabancı ilmî tıp yazılarının yanı sıra, dergide halk için de sağlık bilgileri verildi. Mekteb-i Tıbbiye’nin ilk yönetmeliği 1857’de *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’nin İdare-i Dâhiliyesine Dair Kanunnâme* adı altında yürürlüğe kondu. Bu yönetmelikle *Meclis-i Tıbbiye* ders programlarını ve sınavları düzenlemek ve denetlemekle sorumlu tutuldu. 1861 tarihli *Tababet-i Belediye İcrasına Dair Nizamnâme* ile ecnebinin Osmanlı ülkesinde tababet veya ebelik icra edebilmesi için diplomalarını Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’ye kaydettirmeleri ve imtihan edilmeleri şartı getirildi.

1865’te Humbarahane Kışlası kolera salgını nedeniyle hastaneye çevrilince Tıbbiye’nin idadî kısmı Topkapı Sarayı’ndaki Kırmızı Kışla’ya, tıp mektebi de Hasköy’de Gergeroğlu Konağı’na yerleştirildi. Salgın sona erince okul 1866’da Sirkeci Demirkapı’daki Taşkışla’ya nakledildi. Bâb-ı Hümayun Kışlası karşısındaki Büyük Ayasofya Vakfı muayenehane yapıldı ve dönüşümlü olarak erkek ve kadın hastalara hizmet verildi. *Umûr-ı Sıhhiye-i Askeriye Nizamnâmesi* (1869) hükmüne uygun olarak mezunlar askerî hastanelere yüzbaşı rütbesiyle subay olarak tayin edilmeye başlandı. Daha iyi eğitim verilmesi amacıyla ve nizamname doğrultusunda Haydarpaşa Asker Hastanesi 1870’te *Haydarpaşa Tatbikat-ı Tıbbiye-i Askeriye Mektebi* olarak eğitim hastanesine dönüştürüldü. Aynı yıllarda (1869’dan itibaren) hoca yetiştirme amacıyla, Müslim ve gayrimüslim yeni mezunlar Avrupa’ya, çoğunlukla Paris’e ve Viyana’ya tıpta ihtisas için

10- İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-tib* isimli eserini Osmanlılar döneminde ilk defa Türkçeye tercüme eden "Mütercim-i Kânûn, Tokadı Hoca Mustafa Efendi"nin mezar taşı

gönderildi. Yine 1869 tarihinde *İdare-i Tıbbiye-i Mülkiye Nizamnâmesi* doğrultusunda kurulan *Nezaret-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye* idaresi Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nezaretî'ne bağlandı. Nazır, Tıbbiye-i Şâhâne'ye ait konularda Seraskerliğe, sivil konularda Dâhiliye Nezaretî'ne ve valiliğe başvururdu.

Demirkapı Kışlası mekân ve mevki olarak Tıbbiye-i Şâhâne'nin genişlemesine ve dolayısıyla gelişmesine müsait değildi. 1873 yılında Mekteb-i Sultanî'nin kullanımında olan Beyoğlu'ndaki Galatasarayı binasına yerleşen Tıbbiye üç yıl sonra Demirkapı'ya geri döndü ve idadî kısmı da Kuleli'ye gönderildi. Bu tarihlerde okulun adı diplomalarda "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne/"

بر علاج برئو الساعه در طبیب مسفورک اراض فرنگی شام
 واکا منسوب اولان زینک طریق استخانی حامل لاین لسانی
 اوزده محصول یراعه همتی اولان کتاب بدینظیر که السنه سائر
 افرنجیه ده بررکه مطبوع قالب ترجمه اولمش بر دینه نایاب
 اولعین بنا دقه اطبا سندن نقوله نام بر طبیب کتاب مزبور
 ایتالیان لساننه نقل و تحویل و بعضی مواضع لازم و صحه سنی
 تخشیه و ایضاح ایلدنیجه نیجه فوائد جلیله بسط و تحریک کله
 حقیرکم بضاعه مصطفی صحت الطیب نسخه مزبوره نک عبارات
 نسقیمه فرنگیسین زبان نازک اداء توکی به ترجمه برله اشبوا
 اجتناسارا ولندی و من الله التوفیق وسبک ازقه التحقیق معلوم
 اولدکه هر برعلت که سمیت فرنگیدن متولد و حاصل اولد اولد فرنگ
 نشیه اولور میلا دیک بیک در شیو طقسان اوج سنه سنک جز ایزد
 یکی دنیای کشف ایلیان قولومبونام قیودان اما ربقا جزیره سندن
 بوسمیتی آور و پابلا دینه نقل و ایصال ایلدی شرح بکت و سانسکر
 تا مان طبیب لرد یدیلرکه قولومبونک یکی دنیان اور و پابلا دینه
 نقلدن جوق سنه مقدم سمیت فرنگی ویدمان ایتالیان و فرنجیه بلر دینه
 موجود ایدی کذلک جرمانیا اطبا سندن ولدمان نام طبیب نجه بوبله
 اعتقاد ایلشد لکن بیک در تیور و بیک بشیور حد و رنده اولان
 مصنفین اطبا بوعلتدن بحث ایلد کله و ایضدر الا اندر فاخته
 مجذوم و مسکینه ایلد جماع کشا ایدوب آندن سادی اولد بعضی
 علل صعبه و قروح خبیثه دن بحث ایلد لیکر کذلک حشفت و قضیب ده
 بالسرائیه فلهو ایدن قروعدن بحث ایلد لیکر مدی آنلرک ذکر ایلد کله
 علل مزبوره جگه مرصن فرنگی اولیوب زینک ایلد علاج اولور مقوله

11- Mustafa Behcet'in *Risâle-i Firengi* adlı eseri (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tıp nr. 221, vr. 1b-2a)

Ecole Impériale de Médecine-Faculté de Medecine de Constantinople" olarak yazılırdı.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne

Kırım Savaşı'nda (1853-1856) orduda yabancı hekimlerin çalıştırılmasına mecbur kalındığında hekim sayısının ihtiyacı karşılamadığı görülmüş ve Türkçe tıp öğretimi ile daha çok sayıda hekim yetiştirilebileceği de anlaşılırdı. 1857'de Tıbbiye'nin yetenekli öğrencileri arasından seçilerek açılan ve "mümtaz sınıf" adı verilen özel sınıfta Türkçe, Arapça ve Farsça dil bilgileri geliştirilmeye başlandı. 1866'da Mülki Tıbbiye'yi kurma gerekçesinin dile getirildiği irade tezkiresi ile Meclis-i

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على رسولنا محمد
والله وصحبه اجمعين وبعد متبعتان اثنا رمتا خزين ولنا
خفي ونهان دكدر كرك اما ريقا جزيع سندن ظهور و آفاق ارضه
منتشر وساعى اولان داء عضال فرنگى نك اسباب وعلاجات
ومعالمجافى بانك تسطير واملا اولنان مؤلفات شتى وتجارب
مالا يحصى مقتضا سنجه زيبق و آندن معول وارويه متنوعه عرض
مرقوم بالخاصه مقاوم و دواء مخصوص اولديغى متفق عليه
اولوب اطباء متأخرين بحسب رأيهم دواء فزبورى طرق
مختلفه اوزره اعمال واستعمال ايدرا اولدقلى نك استعمال نك
قلقى عدم فائده يى موجب وكثيرى سيلان لعاب واختناق نفس
امثالى عوارض موحشه يى مستوجبا ولمغله خارجا و داخلأ
استعمال اولنان ادمويه زيبقيه عديده بينده يقين وقتله كلجه
برد و ايه نظير بولنمشد كك سميت فرنگى بى بلا مخاطره اصلاح و نك
دفع واستيصال ايليه امك مشا هير طباندن وفور حذات وكال ايله
مشار بالبنان بلنك جرمافى نام جراح مشهور لك ايجارى نين
كثيره دن بر و جزمه واستعمال ايلديكى زيبق مضمع ديمككه متعارف
دواء زيبق كك عدم الخطر اولديجندن ما عدا مدت قليله ده صمد
فرنگى بى دفع واستيصال ايلديكى بيز الحذاق مقبول ومجرب

بر علاج

Vâlâ mazbatasında, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin askerî hekim yetiştirilmesi sebebiyle, sivil halk için zorunlu olarak ecnebi hekimlerden istifade edildiği; ne var ki bunların yetenek ve maharetleri genellikle halkın sıhhatini koruyacak derecede bulunmadığı belirtilerek, Avrupa'dan gelen hekimlerin yetersizliği bir kere daha vurgulandı. Nitekim 1866'da Mülkî Tıbbiye'nin kuruluş gerekçesi anlatılırken, "sanat dalında yetiştirilen talebenin azlığı" açıkça ortaya konmaktadır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne orduya hekim yetiştiriyordu. İhtiyaç hâlinde bazen ecnebi doktorlar da askerî idarede görevlendiriliyordu. Taşrada ise doktor sayısı çok azdı ve sivil halka hizmet eden ecnebi yeterince usta değildi. Bu sebeple Mekteb-i

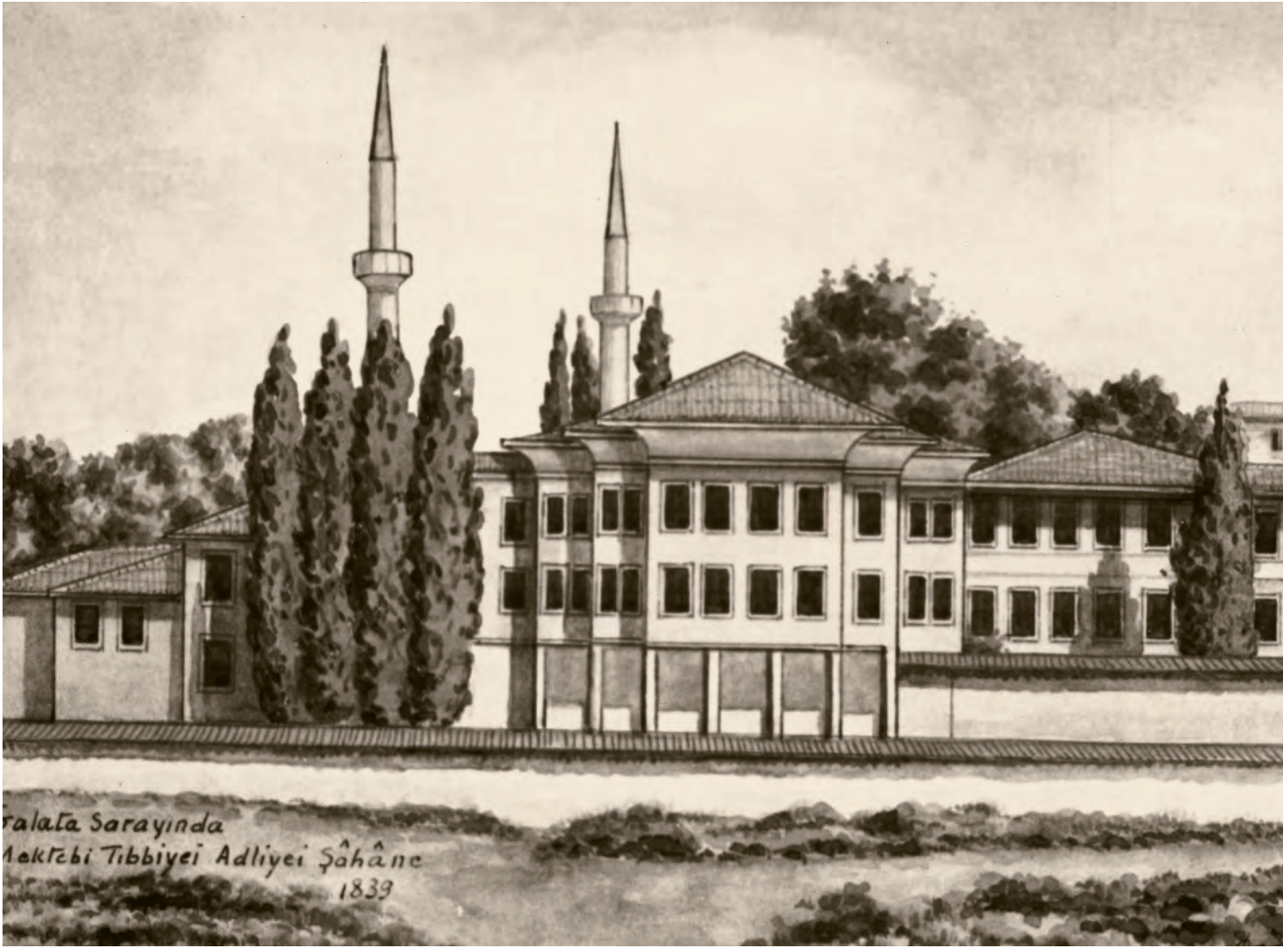
Tıbbiye-i Mülkiye'de taşralar için "belediye hekimlerinin" yetiştirilmesi amaçlanmıştı.

Hocalarının çoğu yabancı olan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'de Türkçe eğitime geçmek güç olduğundan, 1866'da bu mektebin içinde, "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne" (Ecole Impériale Civile de Médecine), yani sivil bir tıp mektebi açıldı ve 1867'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne içinde ayrı bir sınıf olarak Türkçe tıp eğitimine başlandı. Bu okulun ilk müdürü "mümtaz sınıf" öğrencilerinden Kıvrımlı Aziz Bey'di. Askerî Tıbbiye nazırının amirliğindeki bir müdürle idare edilen Mülki Tıbbiye, ilmî bakımdan da Askerî Tıbbiye'nin gözetimindeydi ve iki okulun hocaları genellikle aynı kişilerdi. Klinik dersler Gureba Hastanesi'nde görülürdü. Mülki Tıbbiye'ye rağbeti artırma amacıyla taşra vilayetlerinden gelen öğrenciler askerlik hizmetinden ve doktora sınavlarından muaf tutuldu; ancak mezunlar beş yıl memleket tabipliği yapmak zorundaydı. Türkçe eğitimin başarılı olması üzerine, orduya hekim yetiştiren Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de de 1870 yılında ilk sınıftan başlayarak tedrisatın Türkçeleşmesine başlandı. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Batı tıbbından çeviriler çok kere isabetle seçilen kitaplardan yapıldı; böylece dönemin önemli gelişmeleri Osmanlı tıbbına kazandırılırdı.

Rağbet artınca, beş yıl olan okula 1870'te bir yıl ilave edildi, doktora sınavları zorunluluğu getirildi, idadî/lise sınıfı eklenerek okul yedi yıla çıkarıldı. Öğrenci sayısı artınca Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ve klinikleri Ahırkapı'ya, eskiden hastane olarak kullanılan binanın bahçesine inşa edilen yeni binaya taşındı (1874). Mülki Tıbbiye 1879 yılında idari bakımdan Maarif Nezareti'ne bağlandı, ancak ders programı Tıbbiye-i Şâhâne Nezareti'ne bağlı kaldı. 1880 yılında Mülki Tıbbiye de *Vakâyi-i Tıbbiye* adında bir dergi yayınladı. Okul kliniği yetmediğinden, 1881'de Bezmiâlem Gureba Hastanesi'nde bir yıl staj yapılmaya başlandı. Hayvan hastalıklarının millî servete büyük zararı olduğundan, Pastör usulü aşığı ve baytarlığı öğretmek üzere 1888 yılında Tıbbiye-i Mülkiye'de bir Baytar Sınıfı açıldı.

Mülki Tıbbiye'nin öğrenci sayısı daha da yükselerek beş yüze çıkınca Ahırkapı'daki mekânı da yetersiz hâle geldi. II. Abdülhamid döneminde (1892), Kadırga Meydanı'nda bulunan Menemenli Mustafa Paşa Konağı satın alındı ve klinikler için konağın bahçesine pavyonlar yaptırıldı. Mülki Tıbbiye 1893 yılından Haydarpaşa'ya gidene kadar bu binada faaliyette bulundu.

Mezunlar taşrada çeşitli vilayetlerin memleket tabipliklerine atanıyordu. Zamanla İstanbullu mezunlar, zorunlu memleket tabipliğinin taşralılar için olduğunu

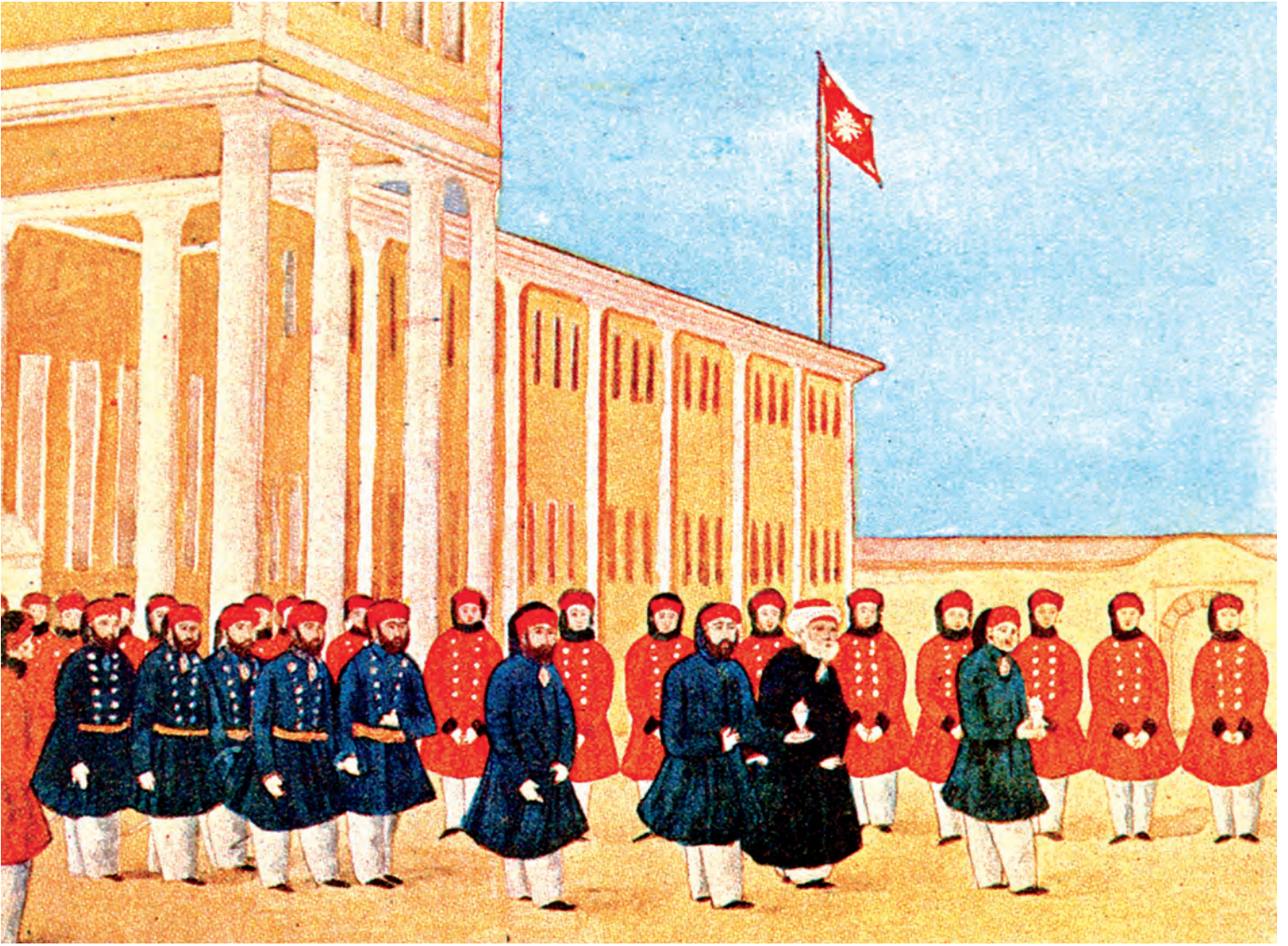
12- Süheyl Ünver'in çizimiyle Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne

ileri sürerek, taşraya memleket tabipliğine gitmemeye başladılar. Bu sebeple okula kabul edilen İstanbullu öğrencilerden, mezuniyet sonrasında gönderilecekleri taşra memleket tabipliğini kabul edeceklerine dair senet alınmasına, senede uymayanların diplomalarının iadesine irade çıktı (1893). Zamanla reaya çocukları çoğalıp Müslüman öğrenciler azınlıkta kaldığından 1897'den itibaren müfredata fıkıh ve akaid dersleri eklendi. 1900'de çıkarılan öğrenci talimatı ile Fransızca yazılı sınavında başarısız olanlara Fransızca dersi konuldu.

Haydarpaşa Tatbikat-ı Tıbbiye-i Askeriye Mektebi/ Haydarpaşa Hastanesi Ameliyat Mektebi

1869 yılında yürürlüğe giren *Umur-u Sıhhiye-i Askeriye Nizamnâmesi* doğrultusunda Mekteb-i Tıbbiye mezunlarına uygulama yaptırma amacıyla Haydarpaşa Asker Hastanesi 1870 yılında *Haydarpaşa Tatbikat-ı Tıbbiye-i Askeriye Mektebi* ismiyle eğitim hastanesine

dönüştürüldü. Aynı nizamname ile o tarihe kadar Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerine mezuniyet derecelerine göre verilen itibari rütbelere askerî rütbelere çevrildi. Böylece, orduya hekim yetiştiren, ancak sivil bir okul olan Tıbbiye askerî bir okula dönüştü. Mezun olan tabip ve cerrahlar yüzbaşı, eczacılar mülazım-ı evvel rütbesiyle Haydarpaşa Askerî Hastanesi'ne gönderilir, burada iki yıl uygulamalı eğitimden sonra imtihanı geçerek yeterlik belgesi alanlar tabur ve hastanelere tayin edilirdi. Klinik stajlar dört şubeye ayrılmıştı: dâhiliye, cerrahi, göz, cildiye. 1872'de stajlarını bitirip diplomalarını alanlardan seçilen hekimler yüksek ihtisas için Viyana'ya ve Paris'e gönderildi. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ilişkileri güçlendi ve 1889 yılından itibaren mezunlar ihtisas için Berlin'e gönderilmeye başlandı. Gülhane Seririyat Hastanesi ve Tatbikat Mektebi açıldıktan sonra 1898'de Haydarpaşa Hastanesi'nde staj uygulaması sona erdi.

13- II. Mahmud, Mekteb-i Tıbbiye'de (Süheyl Ünver)

Haydarpaşa Hastanesi Cerrah Dershanesi

1870 yılında öğretim dili Türkçeleşmeden önce Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fransızca tıp eğitiminde başarısız olanlar eczacı ve cerrah sınıflarına geçirdi. Türkçe tıp öğretiminden sonra eczacı ve cerrah sınıflarına kayıtlar azaldı ve cerrah açığı doğdu. Ordunun ise cerraha ihtiyacı vardı. 1873 tarihinde *Cerrah Dershanesi* ismiyle bir okul açıldı. Okulun nizamnamesine göre maaşlı olan öğrenciler üç sene (daha sonra dört sene) Haydarpaşa Hastanesi'nde eğitim görecekti, diğer hastanelerde hizmet edip nöbet tutacak ve haftada bir eve gidebilecekti. Askerî sınıfa dâhil olmayan bu cerrahların mezuniyetten sonra tayin olundukları memurluklara itiraz hakkı yoktu.

Kasımpaşa Bahriye/Deniz Hastanesi'nde Tıpta İhtisas Eğitimi, Eczacı ve Tımarcı Sıbyan Mektebi

Kasımpaşa'da Sakızağacı semtinde bulunan Bahriye Merkez Hastanesi'nde 1882 yılından itibaren ihtisas şubeleri açıldı. Klinik hizmetler cerrahi, göz, deri ve frengi hastalıkları ile emraz-ı mütenevvia olarak ayrıldı ve bir bakteriyoloji laboratuvarı kuruldu. Donanmada hizmet etmek isteyen Mekteb-i Tıbbiye mezunu asker hekimler 1885 yılından itibaren bir imtihanı geçerek hastane stajlarını iki yıl süreyle Bahriye Hastanesi'nde yaptılar ve bu stajdan sonra bahriye teşkilatına alındılar. Donanmanın ihtiyacını karşılamak amacıyla 1897'de Bahriye Hastanesi'nde *Eczacı ve Tımarcı Sıbyan Mektebi* açılarak eczacı ve cerrah muavini yetiştirildi. Savaşta sağlık personeline duyulan ihtiyacı karşılamak için 1917'de bir sıhhiye kursu açıldı. Hastanenin doktorları 1955 yılından itibaren denizaltı ve dalgıç tıbbi eğitimi almak

için Amerika'ya gönderildi. 1957'de hastane bünyesinde *Deniz Sıhhiye Astsubay Okulu* ve Yardımcı Hemşire Kursları açıldı. Burası, günümüzde Kasımpaşa Asker Hastanesi olarak hizmet verilmektedir.

Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi

II. Abdülhamid, tıp eğitiminin en üst düzeye çıkartılmasını arzu ediyordu. Tıbbiye'yi ıslah için Almanya'dan davet edilen Dr. Robert Rieder 1898 yılında "Tıp Okulları Müfettişi ve Cerrahi (Hariciye) ve Dâhiliye Kliniği Profesörü" (*Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne Müfettişi ve Seririyat-ı Hariciye ve Dâhiliye Muallimi*) olarak tayin edildi. Tıbbiye'yi inceleyen Dr. Rieder, yeni bir eğitim hastanesinin kurulmasını öngörünce, bugün Gülhane Parkı içinde bulunan Gülhane Askerî Rüşdiye Mektebi binası tamir ve tadil ettirilerek 150 yataklı bir hastaneye dönüştürüldü. 30 Aralık 1898 tarihinde *Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi* açıldıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye'nin 1898 mezunları tecrübe ve becerilerini geliştirmek üzere stajlarını burada yaptılar. 1899 yılında Tıbbiye'nin eğitim hastanesi olan *Gülhane Seririyat Mektebi*'ne nazır olarak da atanan Dr. Rieder, cerrahi ameliyatlarda başarılı olabilmek için Almanya'daki tıp mekteplerinde olduğu gibi Gülhane Seririyat Hastanesi'ne kadavra temininin ve otopsi uygulamasının şart olduğunu; tabiplerin hastaları ameliyatta meleke ve maharet kazanarak başarılı olmalarını sağlamak için Gureba Hastanesi'yle Umumi Hapishane'de kimsesiz olarak vefat edip cenazesi aranılmayanların kadvralarının gönderilmesi ve öğrencilerin kadavra üstünde ameliyatla eğitilmesi gerektiğini ileri sürdü. Tanıların doğrulanması için ölen hastalara otopsi yapma zorunluluğu vardı. Gülhane'de eğitim, hasta başında uygulamaya dayalıydı. Erlere hastabakıcılık dersleri verilmekle birlikte, 1932 yılına kadar Almanya'dan getirilen rahibe hemşireler hastanede görev yaptı.

Gülhane'nin ilk mezunlarından en başarılı olanlar ihtisas için Almanya'ya gönderildi. 1894'te Almanya'ya gönderilen Süleyman Numan, Ziya Nuri, Asaf Derviş, Kerim Sebati, Eşref Ruşen beyler memlekete döndüklerinde Gülhane Hastanesi'nde muallim olarak görevlendirildiler. İleriki yıllarda da stajlarını tamamlayan bazı öğrenciler meslek bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla Almanya'ya ihtisasa gönderildi.

II. Meşrutiyet'in yenilik ortamından yararlanan dönemin Gülhane Müdürü Dr. Julius Wieting (Paşa) Harbiye Nezareti'ne başvurarak *Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi*'ni ayrı bir tıp okuluna dönüştürdü. Balkan ve I. Dünya savaşları sırasında askerî

14- Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'si (İBB, Atatürk Kitaplığı)

hastane olarak hizmet veren okul bu dönemde *Gülhane Tababet-i Askeriye ve Tatbikat Mektebi* olarak anıldı. 1912 yılında henüz tifüsün etkeninin üretilmediği bir dönemde Reşad Rıza (Kor, d. 1877/ö. 1941) bit tifüsüne karşı ilk aşığı hazırladı. I. Dünya Savaşı'nda hocaların önemli bir kısmı ve asistanlar cepheye gönderildi. 1918'de Fransızlar Gülhane'deki binayı işgal edince Gümüşsuyu Asker Hastanesi'nde faaliyete devam edildi. 1923 yılında Gülhane'ye geri dönüldü. 1941 yılında binanın yetersiz kalması sebebiyle Ankara'ya Cebeci Mevki Hastanesi'ne taşınan okula 1947'de *Gülhane Askerî Tıp Akademisi* (GATA) adı verildi. 1980 yılında *Gülhane Askerî Tıp Fakültesi ve Gülhane Eğitim Hastanesi* olarak ikiye ayrıldı. GATA'ya bağlı ikinci eğitim hastanesi 1985 yılında İstanbul'da *Gülhane Askerî Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi* olarak Haydarpaşa Asker Hastanesi binasında faaliyete başladı.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin Haydarpaşa'ya Taşınması

Eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderilen Askerî Tıbbiye öğrencileri siyasi görüşler edinmekte ve memlekete döndüklerinde siyasi faaliyetlerde bulunarak Sultan II.

Abdülhamid'e muhalefet etmekteydiler. Zamanla Osmanlı Devleti'nin yönetiminde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları da Tıbbiye öğrencileriydi. Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan kısa bir süre sonra *Kanun-ı Esasi*'yi askıya alıp, Meclis-i Mebusan'ı da kapatınca Askerî Tıbbiye mektebindeki muhalefet daha da şiddetlendi. Bu gidişe son vermek isteyen Sultan II. Abdülhamid, Bâb-ı Seraskerî'ye bağlı bir nezaret olan Mekteb-i Tıbbiye'yi, 1892 yılında tüm askerî okulları tek yönetim altında birleştiren *Umum Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezaretî*'ne bağladı ve nazırlığına da Tophane Müşiri Zeki Paşa'yı getirdi. Tıbbiye öğrencilerinin sebep olduğu huzursuzluğun yanı sıra, *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne*'nin Demirkapı'daki binalarının ve arazisinin yetersiz olması sebebiyle okulun, o tarihte henüz iskân edilmemiş olan Haydarpaşa'ya taşınması gündeme geldi. 1895 yılında, Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle Haydarpaşa'da Askerî Tıbbiye için Haydarpaşa Asker Hastanesi yanındaki geniş araziye yeni bir binanın yapılması kararlaştırıldı. Yeni Tıbbiye binasının planı mimar Alexandre Vallaury ve Raimonde D'Aranco ile mühendis subaylardan oluşan bir kurul tarafından tasarlanıp çizildi. 14 Şubat 1898 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye'nin ikmali ve tedrisatın ıslahı

için Almanya'dan getirtilen Prof. Dr. Robert Rieder aynı yıl Mekteb-i Tıbbiye'ye müfettiş ve muallim olarak tayin edildi. İnşasına 1895'te başlanan bina 1900'da tamamlanmakla birlikte, donanım tamamlanamadığından yeni Mekteb-i Tıbbiye binasının açılışı ve eğitime başlanması 1903'te gerçekleşti. İleriki tarihlerde eksiklikler giderildi.

Haydarpaşa Tıbbiyesi, geniş mekânları (dershaneler, amfiler, laboratuvarlar, yatakhaneler, yemekhane, hizmet binaları -mutfak, kiler, çamaşırhane-, hamam), modern klinikleri (Seririyat Hastanesi), en yeni tıbbi araç-gereçleri, zengin kütüphanesi ve yetkin eğitim-öğretim kadrosuyla Avrupa'da önde gelen tıp okullarının seviyesindeydi.

Tıbbiye ve kliniklerinin inşası çevrenin imarını da gündeme getirmiş; mektep binası ile klinikler arasından geçen ve Tıbbiye Caddesi olarak bilinen büyük yol iki binanın zeminine göre düzenlenmiş; fakir hastalar göz önünde bulundurularak, Haydarpaşa İskelesi, Üsküdar, Karacaahmet ve Selimiye taraflarındaki yolların geliş gidişleri onarılmıştı.

Sultan II. Abdülhamid'in Haydarpaşa'da yaptırmış olduğu tıp okulu *Mekteb-i Tıbbiye* binası bugün de Üsküdar'ın manzarasına zarif bir ihtişam katar. Günümüzde Tıbbiye binası Marmara Üniversitesi tarafından okulun eğitim hastanesi olan klinik binaları ise Numune Hastanesince kullanılmaktadır.

Darülfünun-ı Osmanî Tıp Fakültesi

24 Temmuz 1908'te II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da iki tıp okuluna gerek olmadığı ve birleştirilmeleri gerektiği karma komisyonca ortaya konmuş, ancak yeni bir öğretim kadrosunun pek çok hocanın görevden alınması ile sonuçlanacağı anlaşılmıştı. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne-i Askeriye muallim ve muavinleri toplanarak okulun ıslahı ve eksikliklerinin giderilmesi için Harbiye Nezaretî'ne başvurdu. *Darülfünun Nizamnamesi*'yle 1900 yılında Darülfünun-ı Şâhâne'ye katılmış olmakla birlikte bağımsız yönetilmekte olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye hocaları ise Maarif Nezaretî'ne başvurdu. Maarif Nazırı iki sivil tıp okulunu -*Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye* ile 1903 yılında açılmış olan *Şam Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyesi*'ni- Maarif Nezaretî'ne bağladı. 25 Ekim 1908 tarihinde *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye* yeni bir öğretim kurumu olarak *Darülfünun Tıp Fakültesi* ismiyle fiilen Darülfünun-ı Osmanî'nin bir şubesi oldu. Nihayet 1909'da Maliye nazırının Askerî Tıbbiye'nin tahsisatını Tıp Fakültesi'ne geçirmesiyle mali bakımdan ortadan kalkan Askerî Tıbbiye de Darülfünun Tıp Fakültesi'ne katılarak

Darülfünun-ı Osmanî Tıp Fakültesi adı altında resmen birleştirildi. Askerî ve sivil tıp mekteplerinin hocalarından bir bölümü Tıp Fakültesi'nde görevlendirilirken birçok öğretim üyesi de açığa kalmıştı. Bu dönemde Haydarpaşa'daki okul binası, laboratuvarlar ve kliniklerin eksiklikleri tamamlanarak Avrupa'daki benzerlerinin en üst seviyesinde donatıldı. Tıp Fakültesi'ne hem asker, hem de sivil öğrenciler kabul edildi ve derslere birlikte girdiler. Ancak, asker öğrenciler için Fransa'daki Lyon Askerî Tıp Okulu'ndakine benzer ayrı bir yönetmelik çıkarıldı ve fakültede ayrı bir *Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye* (Askerî Tıp Okulu) idaresi kuruldu. Yatılı olan askerî tıp öğrencileri Askerî Tıp Okulu idaresine bağlıydı. Askerî ve sivil tıp okulları Tıp Fakültesi olarak Darülfünun çatısı altında birleştikten sonra ikisinin eczacı sınıfları da birleştirildi ve Tıp Fakültesi'ne bağlı *Darülfünun-ı Osmanî Tıp Fakültesi Eczacı ve Dişçi ve Kâbile* (Ebelik) *Hastabakıcı Mektepleri* kurularak Haydarpaşa'ya taşınan Tıbbiye-i Mülkiye'nin boşalttığı Kadırga'daki binada öğretime başlandı. Tıp öğrencilerinin Hamidiye Etfal Hastanesi'nde çocuk hastalıkları eğitimi görmesi; mezunların ise klinik bilgilerini geliştirmesi için bir yıl süreyle ücretsiz çalışmak üzere İstanbul'daki Haseki Nisa, Etfal ve Vakıf Gureba hastanelerine gönderilmeleri yeni uygulamalardı (1909).

Tıp Fakültesi hocaları ve öğrencileri dönemin siyasi çalkantılarının ve savaşlarının içinde yer aldı. Dernek kurarak kendilerini örgütlenme imkânı olmayan Askerî Tıbbiye öğrencilerinin girişimi sonucunda 3 Temmuz 1911'de *Türk Ocağı* kuruldu. Tıp Fakültesi mensupları, Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve İstiklal savaşlarında sağlık ve sosyal yardım hizmeti verdi. Bugün Kızılay olarak tanıdığımız *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*'nin önde gelen yöneticileri olan fakülte hocaları savaş yaralılarının tedavisinin yanı sıra, göçmenlere ve fakirlere sosyal hizmet götürülmesinde öncü oldular. Cemiyette yönetici konumundaki Darülfünun hocaları cemiyetin yapılandırılması ve yönetilmesinin yanı sıra, cemiyetin devlet, saray, ordu, diğer sağlık ve sosyal yardım kurumları, yerli-yabancı basın ve yurt dışı kurumlarla ilişkilerinin yürütülmesinde öncülük etti; yurt dışı toplantılarda cemiyeti temsil ettiler. Tıp Fakültesi hocalarının Osmanlı aydını ile halkın bütünleşmesini Osmanlı'nın en eski sivil toplum örgütlenmesi olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla sağlaması büyük önem taşıyor.

Darülfünun Doğum Kliniği (*Seririyat-ı Viladiye*) muallimi ve cemiyetin ikinci başkanı Besim Ömer Bey'in idaresindeki Doğumevi, Balkan Savaşı başlarında *Hilâl-i Ahmer Kadırga Hastanesi* olarak yüz yataklı bir hastaneye dönüştürüldü ve 23 Ekim

15- Tıp Fakültesi'nin 1910 mezunları (Şehbâl)

1912 tarihinde açıldı. Balkan Savaşı'nda İstanbul'a gelen yaralı sayısı çok fazla olduğundan Darülfünun-ı Osmanî tatil edildi ve 31 Ekim 1912'de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Darülfünun binasını da hastaneye dönüştürdü (Darülfünun Hastanesi). Darülfünun hastaneye insan gücü naklederek de destek verdi. *Sirkeci Sevk-i Zuafa ve Mecruhîn Komisyonu*, Tıp Fakültesi ve Darülfünun hastanelerine savaş esirlerini ve gazileri sevk etti. *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti* bünyesinde görev alan Tıp Fakültesi'nin ileri gelen bir kısım hocalarıyla, öğrenci, hastabakıcı ve memurların bir kısmı İstanbul içinde, bir bölümü ise Anadolu'da ya da uzak vilayetlerde çeşitli *Hilâl-i Ahmer* sağlık heyetlerinde ve hastanelerinde hizmet verdi. I. Dünya Savaşı'nda Tıp Fakültesi muallim, asistan ve şeflerin çoğu, hastabakıcı ve memurların bir kısmı ve ileri sınıfların öğrencilerinin birçoğu asker birliklerine dağıtılarak ordunun sağlık hizmetine katıldı. 1914 yılı sonunda Tıp Fakültesi Hastanesi, *Tıp Fakültesi Askerî İhtiyat /Yedek Asker Hastanesi*'ne dönüştürüldü; *Mecruhîn/Yaralılar Hastanesi* olarak hizmet verildi.

Tıp Fakültesi öğrencilerinin (*Eczacı ve Dişçi Mektepleri* öğrencileri dâhil) birçoğunun seferberlik dolayısıyla başçavuş ve çavuş rütbesiyle orduya dâhil olması ve Harbiye Nezareti tarafından Askerî ve Hilâl-i Ahmer hastanelerinde görevlendirilmesiyle 1915 ders yılında Tıp Fakültesi'nde ders yapılamadı. Çok sayıda tıp öğrencisi savaşta çarpışmalarda ya da salgın hastalıklar nedeniyle şehit oldu.

I. Dünya Savaşı sırasında, 1913-1915 yıllarında Prof. Dr. Besim Ömer'in öncülüğünde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde, Darülfünun konferans salonunda İstanbullu hanımlara hastabakıcılık kursları verildi. Tıp Fakültesi ile cemiyetin işbirliğiyle hanımların hemşire olarak eğitilmesinin kadınların meslek sahibi olarak toplum hayatına katılmasına büyük katkısı oldu. 1916 yılında savaş şartları altında *İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Mecmuası* yayınlanmaya başlandı. Bugün, *İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası* olarak devam etmektedir.

Savaşın sonunda sağ kalan öğrenciler okula geri döndü. Askere alınan öğrencilere af getirilerek yeni

sınav hakları verildi. İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali üzerine Osmanlı Darülfünunu'nda çıkan olaylar sonucunda okul bir süre tatil edildi. Mütareke sırasında İngilizler, Darülfünun hocalarından Süleyman Numan ve Esat Işık Paşa'yı savaş suçlusu olarak Malta'ya sürdüler. Bazı kürsüler, dersler ve kadrolar kaldırılarak bir kısım müderris de görevden alındı. 1920 yılında, Fransız işgal ordusunun dört hekimi Tıp Fakültesi'ne müderris olarak atandı. 1919 ve 1920 yıllarında işgal kuvvetleri Askerî Tıbbiye'ye alınacak öğrenci sayısını 20'ye indirdi. İngilizler Tıp Fakültesi'nin Haydarpaşa'daki binasını işgal ettiler (3 Şubat 1919). Darülfünun Tıp Fakültesi hocaları ve öğrencileri çeşitli baskılarda bulunan yabancı işgal kuvvetlerine karşı Millî Mücadele'ye destek verdi. İstanbul'un işgal güçlerine ve baskılarına karşı gösteriler yapan Tıbbiyeliler, 14 Mart tarihini Tıp Bayramı olarak kutlamaya başladı.

Uzun tartışmalardan sonra, Darülfünun emini Besim Ömer Paşa'nın desteği ile 1922 yılında Tıp Fakültesi'ne kız öğrenciler alınmaya başlandı.

16- 1910'da Tıp Fakültesi'nin muallim, muavin ve asistan kadrosu: "İlk sırada sandalyede oturanlar, sağ taraftan, Asistan Doktor Fikret Tahir Bey, Doktor Mahmud Ata Bey, Doktor Adnan Bey, Doktor Hikmet Bey, Asistan Doktor Burhan Bey, Asistan Doktor Yahya Bey. Son tarafta yerde oturmış olanlar sağdan itibaren Asistan Doktor Emin Bey, Asistan Doktor İpokrat? Bey. Arkada ayakta bulunanlar, sağdan Asistan Doktor İshak Efendi, Asistan Doktor Sabri Bey, Asistan Doktor Ruber Efendi, Asistan Doktor Ali Mazhar Bey, Asistan Doktor Fuad Bey, Asistan Doktor Tevfik Bey, Asistan Doktor Sufugli? Bey, Asistan Doktor Hazım Bey." (Şehbâl)

İstanbul Kız Koleji Tıp Bölümü

İstanbul (Amerikan) Kız Koleji bünyesinde kurulması kararlaştırılan tıp okulu Mütareke Dönemi'nde 1920 yılında, *Department of Medecine, Constantinople Woman's College* ismiyle açıldı. Okulun eğitim programı New York'taki Columbia University College of Physicians and Surgeons'un eğitimi esas alınarak planlandı. Tıp okulu için kolejin kampüsüne Bingham Hall adı verilen bina yapıldı. 19 Rus ve Bulgar öğrenciyle öğretime başlayan okula ertesi yıl Türk öğrenciler de kaydoldu. Ülkemizde ilk kız öğrenci kabul eden tıp okulu iken, 1922'de İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'ne kız öğrenci alınmaya başlayınca bazı öğrenciler buraya geçti. 1924 yılında *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* yürürlüğe girdikten sonra Kolej Mütevelli Heyeti tıp eğitimine son verdi. Günümüzde okul binası Amerikan Robert Lisesi'nin erkek yurdu olarak kullanılmaktadır.

CUMHURİYET DÖNEMİ

İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi

Cumhuriyet Hükûmeti'nin merkezi Ankara olunca Harbiye Nezareti ilga edildi ve binası 15 Ekim 1923 tarihinde Darülfünun'a tahsis olundu. Tıp Fakültesi'ne

bağlı olan Eczacı ve Dişçi Mektepleri de 1926'da Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı'ndan Beyazıt'a, eski Jandarma Kumandanlığı'na taşındılar. Cumhuriyet Hükûmeti, Darülfünun bütçesinin en büyük kısmını Tıp Fakültesi'ne ayırdı. Darülfünun'un Avrupa üniversiteleriyle ilişkisine önem verildi; öğrenci ve öğretim üyelerinin karşılıklı ziyaretleri sağlandı; kongrelere ve yurt dışındaki üniversitelerin toplantılarına katılmayı sağlamak için ödenek ayrıldı. Bilimsel araştırmalar teşvik edildi. Örneğin, araştırma gezileri, bilimsel çalışmaların yayınlanması ve kütüphanelere alınacak kitaplar için bütçeye ödenek kondu.

4 Eylül 1924 tarihli *Darülfünun Talimatnamesine Zeyl* ile Tıp Fakültesi eğitim ve öğretiminde değişiklikler yapıldı. Eğitim altı yıldan beşe indirildi. Tıp Fakültesi'ne yazılabilmek için PCN (FKB) sınıfının fizik, kimya, biyoloji (*hayvanat ve nebatat*) derslerinden ayrı ayrı teorik (*nazari*) ve uygulamalı (*amelî*) imtihan verme koşulu getirildi. Tıp Fakültesi'ne bağlı araştırma merkezleri ve enstitüler kuruldu. 1924 yılında, Darülfünun Tıp Fakültesi içinde bir *Antropoloji Enstitüsü (Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi)* açıldı. 1925 yılından itibaren *Türk Antropoloji Mecmuası/Revue Turque*

17- Beyazıt'ta eskiden Eczacılık ve Dişçilik Mektebi, günümüzde ise Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin bir bölümünün yer aldığı bina

d'Anthropologie adlı dergi Türkçe ve Fransızca olarak altı ayda bir yayınlanmaya başlandı. 1925 yılında, patolojik anatomi (*teşrih-i marazî*) müderrisi olan Dr. Hamdi Suat (Aknar)'ın Patolojik Anatomi Laboratuvarı'nda düzenlediği kanser araştırma odası gelişerek 1927'de Kanser Enstitüsü kuruldu. Kemal Cenap (Berksoy) Bey'in katkılarıyla da Fizyoloji Enstitüsü kuruldu (1931).

Tıbbiye'nin İstanbul'un Anadolu yakasında yer alması Osmanlı döneminden beri tartışma konusu olmuş, okulun Haydarpaşa'dan İstanbul'un Avrupa yakasına geri taşınması gündemden inmemiştir. Nakil taraftarları Haydarpaşa semtinin şehir merkezine uzaklığını; tıp hocalarının çoğunun evlerinin ve muayenehanelerinin İstanbul yakasında bulunduğunu; Fakülte binasının uzaklığı sebebiyle hocaların derslere muntazam devam edemediğini, hastaların da gelemediğini; Tıp Fakültesi Hastanesi'ndeki hasta sayısı ve hastalık türlerinin klinik eğitim bakımından yetersiz olduğunu ileri sürdüler. Nakil karşıtlarına göre, fakültelerin Beyazıt'ta üniversite bölgesinde bir arada olması yararlı olsa da Haydarpaşa'daki kadar kapsamlı bir tıp kurumunun yerleşebileceği büyüklükte bir mekânın bulunması ve laboratuvarların, klinik malzemenin zarar görmeden taşınması güçtü. İstanbul'un şehir hastanelerinde

klinik eğitim verebilecek pek çok doktor olduğu ileri sürülmüş ve 1924 yılı sonlarında Tıp Fakültesi'nin son iki sınıf öğrencilerine Gureba, Cerrahpaşa ve Haseki hastanelerinde staj yaptırılmış, ancak Tıp Fakültesi eğitiminin iki ayrı yakada olması öğrencileri sıkıntıya sokmuştu. İşgalci durumuna düşen, ancak sığıntı konumunda olan Tıp Fakültesi hocaları ile şehir hastanelerinin doktorları arasında şiddetli geçimsizlik olmuştu. TBMM'nin kararı ile 1925 yılında Haydarpaşa'ya geri dönüldü. 1930 yılından itibaren Tıp Fakültesi'nin İstanbul yakasına taşınması meselesi yeniden tartışılır oldu. Darülfünun'un kendini ıslah edemeyeceği düşüncesiyle Avrupa'dan müderris getirilmesine karar verildi. Darülfünunun düzeltilmesi için Türkiye'ye çağrılan Prof. Malche, Tıp Fakültesi'nde yetenekli, yetkin ve faal doktorların bulunduğunu, uygulamaların oldukça iyi olduğunu, iyi hekimler yetiştirildiğini, ancak öğrencilerin Haydarpaşa Hastanesi'nde yeterince çeşitli hasta göremediğini ve İstanbul tarafına taşınarak şehir hastanelerinden istifade edilmesini tavsiye etmişti. Maarif vekili Dr. Reşit Galib de Tıp Fakültesi'nin taşınması taraftarıydı. 1932-1933 ders yılında Tıp Fakültesi son sınıf öğrencilerine İstanbul yakasındaki hastanelerde staj yaptırıldı.

18- İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi

Darülfünun, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren eleştirildi. Hocaların birçoğunun yeterince yayın yapmadığı, uluslararası bilim faaliyetlerine katılmadıkları, aynı zamanda üniversite dışında çeşitli hizmetlerde bulunarak tam gün çalışmadıkları gibi gerekçeler ileri sürülüyordu. Cumhuriyet kurulduğunda görev yapan Darülfünun hocalarının birçoğu yurt dışında tahsil yapmış kişilerdi. 1924 yılından itibaren imtihanla Avrupa'ya düzenli bir şekilde öğrenci gönderilmeye devam edildi ve eğitimini tamamlayan öğrenciler döndüklerinde üniversitede görevlendirildi. Ancak, yurt dışında eğitim görenlerin yurda geri döndüğünde memur zihniyetiyle çalıştığından başarılı olamadıkları tartışılıyordu. Darülfünun'u yeniden yapılandırmak için İsviçre'den Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche uzman olarak görevlendirildi. 19 Eylül 1932 tarihinde Maarif Vekili olan Dr. Reşid Galib Bey gibi Malche de öğretim üyesi sayısının azaltılması ve kalanlara daha iyi imkân sağlanması taraftarıydı. 13 Mart 1933 tarihli kararname ile fiilen başlayan yeniden düzenleme (*tensikat*) ve iyileştirme (*ıslahat*) girişimi Darülfünun'un kapatılarak ortadan kalkması (*ilga*) ile sonuçlandı. 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı, *İstanbul Darülfünunu'nun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun* ile İstanbul Darülfünunu 31 Temmuz 1933 tarihinde kapatıldı. Maarif Vekâleti, 1

Ağustos 1933 tarihinden itibaren *İstanbul Üniversitesi* adıyla yeni bir üniversite kurmakla görevlendirildi. Bu kanunla birlikte Darülfünun ve kurumları, kanun ve yönetmelikleri de kalktı ve eğitim kadrosunun tamamı açığa alındı. Darülfünun müderris ve muallimlerinin bilimsel niteliklerine bakarak yeni kadroda yer alıp almayacağına karar verecek olan Islahat Komitesi, Islahat müşaviri Prof. Malche başkanlığında kuruldu.

Dr. Reşit Galib'in desteğiyle 1933 yılında Tıp Fakültesi'nin Avrupa yakasına taşınması gerçekleşti. Haydarpaşa'dan Beyazıt'a eski Harbiye Nezareti binasının bir köşesine taşınan İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'ne, "*İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi*" adı verildi. Tıp Fakültesi'ne tahsis edilen eski Harbiye Nezareti ve Bekirağa Bölüğü binaları ile klinik öğretimde yararlanılacak olan sağlık bakanlığı, belediye ve vakıf hastaneleri birbirinden uzaktı. Öğrenciler, Beyazıt'taki merkez bina ile Şişli Etfal, Vakıf Gureba, Haseki Nisa, Cerrahpaşa ve Bakırköy Emraz-ı Akliye hastaneleri arasında gelip gittiler.

Boşaltılan Tıp Fakültesi binası Haydarpaşa Lisesi'ne, klinikleri de Numune Hastanesi'ne devredildi. Taşınmanın sonuçları pek ağırdı. Büyük laboratuvarları, diseksiyon salonları, anatomi, fizyoloji ve cerrahi amfileri, müzeleri, matbaası ve klinikleriyle bir bütün olan Tıp Fakültesi dağıldı. Otuz yıl süresince büyük emeklerle ve bütçelerle meydana getirilmiş olan Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesi ve kliniklerinin araç gereçlerinin çoğu yer olmadığından

geride bırakıldı, donanımıyla birlikte ziyan oldu. Çok büyük paralarla ve pek özenilerek yapılmış olan çeşitli tesisat binayı devralan Haydarpaşa Lisesi'ne uygun hâle getirmek için sökülüp atıldı. Tıp Fakültesi klinikleri de yerine kurulan Numune Hastanesi'nin yer ihtiyacı doğrultusunda tarihî özelliklerini yitirdi. I. Hariciye Kliniği'nin Cemil Paşa amfisi yıkıldı. Taşınırın birçoğu da korunamadı. Haydarpaşa'da geniş bir alana yerleşmiş okulu ve klinikleriyle bir bütün olan Tıp Fakültesi, Avrupa yakasında farklı muhitlerdeki hastanelere dağıtıldı ve klinik stajlar değişik hastanelerde yapılmaya başlandı. Tıp Fakültesi taşındığı hastanelerde sığıntı durumuna düştü. Temel ve klinik tıp eğitimi birbirinden ayrıldı. İstanbul tarafındaki birbirinden farklı muhitlerdeki hastanelere dağıldıktan sonra Tıp Fakültesi kliniklerinin yeniden bir araya getirilmesi ve yeni donanımın sağlanması çok uzun yıllara mal oldu ve gereksiz maliyete yol açtı.

Aynı tarihlerde Almanya'da iktidara gelen (1933) Nasyonal Sosyalist Parti, Yahudi asıllı bilim insanlarını üniversitelerden uzaklaştırıyordu. Bu durum, Almanya'da işine son verilen öğretim üyelerinin İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilmesine zemin hazırladı. Hükûmet, rejimle çatışan Alman bilim insanlarını Türkiye'ye davet etti. Yeniden yapılandırılan kliniklerin ve enstitülerin çoğunun başına mülteci durumundaki Alman profesörler getirildi. İltica edenler arasında Avusturya, Çek, Macar ve İsviçreli de vardı. Bir bölümü kısa süre kaldığı Türkiye'den Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti, bir kısmı da savaş sonrasında ülkesine döndü. Türkçe öğrenip hayatının sonuna kadar İstanbul'da kalan Erich Frank ve Siegfried Oberndorfer gibi birkaç bilim insanı uzun süre Türkiye'de hizmet etti. Erich Frank hipertoni ve diyabet tedavisinde, Friedrich Dessauer radyoloji alanında, Rudolf Nissen göğüs cerrahisinde tıbbi katkıda bulundu.

1950 yılından itibaren bazı klinikler birbirine nispeten yakın hastanelerde toplandı. Çapa'da bulunan Tıp Fakültesi klinik binalarının tapusu 1966'da vakıflardan satın alınarak İstanbul Üniversitesi mülkiyetine geçti. 1967'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi kadroları ve yerleşimleriyle ikiye ayrılarak, biri Cerrahpaşa Hastanesi'ndeki kliniklerle Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, diğeri Çapa'daki kliniklerle İstanbul Tıp Fakültesi ismiyle iki ayrı fakülte olarak devam etti.

Yeni tıp fakültelerinin kurulmasında öncü olan İstanbul Üniversitesi 1955'te İzmir'de Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1970'te Bursa'da Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1974'te Edirne'de Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kuruluşunda yer aldı.

İstanbul'daki Tıp Fakülteleri

İstanbul Üniversitesi: İstanbul Tıp Fakültesi (1827, Çapa-Fatih) ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi (1967, Cerrahpaşa-Fatih)
Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi (1983, Üsküdar)
Koç Üniversitesi Tıp Fakültesi (1993, Sarıyer)
Fatih Üniversitesi Tıp Fakültesi (1996, Büyükçekmece)
Yeditepe Üniversitesi Tıp Fakültesi (1996, Bostancı)
Maltepe Üniversitesi Tıp Fakültesi (1997, Maltepe)
İstanbul Bilim Üniversitesi Tıp Fakültesi (2006, Şişli)
Acıbadem Üniversitesi Tıp Fakültesi (2007, Maltepe)
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tıp Fakültesi (2010, Göztepe, Kadıköy)
Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi (2009, Fatih)
Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi (2010, Fatih)

KAYNAKLAR

- Bayat, Ali Haydar, *Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Ankara 1999.
- Besim Ömer [Akalin], "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane", *Nevsâl-i Âfiyet*, İstanbul 1316/1900, 125.
- Dölen, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi*, II-IV c., İstanbul 2010.
- Ergin, Osman, *İstanbul Tıp Mektepleri, Enstitüleri ve Cemiyetleri*, İstanbul 1940.
- Eyice, Semavi, "Bizans Devrinde İstanbul'da Tababet, Hekimler ve Sağlık Tesisleri", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 1958, c. 21, sy. 3, s. 657-691.
- Galip Ata, *İstanbul Darülfünûnu Tıp Fakültesi*, İstanbul 1341 (1925).
- Manizade, Derviş, *65 Yıllık Cerrahpaşa Hastanesi*, İstanbul 1976.
- Meriç, Rıfık Melul, "Osmanlı Tabâbeti Tarihine Ait Vesikalar I, Cerrâhlar-Kehhâller", *Tarih Vesikaları*, 1955, c. 1, sy. 1 (16), s. 27-113; 1958, c. 1, sy. 2 (17), s. 266-293.
- Rıza Tahsin, *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*, İstanbul 1328/1912.
- Sarı, Nil, "Mekteb-i Tıbbiye (1827-1909)", *Kuruluşundan Günümüze Cerrahpaşa Tıp Fakültesi (1827-1967-2007)*, ed. Nil Sarı, Zuhâl Özyayın ve Burhan Akgün, İstanbul 2009, s. 7-28.
- Sarı, Nil, "Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranılan Nitelikler", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 1995, c. 1, s. 11-54.
- Sarı, Nil, "Osmanlılarda Tıphane'nin Kuruluşuna Kadar Tıp Eğitimi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1983, sy. 22, s. 152-182.
- Unat, Ekrem Kadri ve Mustafa Samastı, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi 1867-1909)*, İstanbul 1990.
- Yıldırım, Nuran, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul 2010.
- Yılmaz, Coşkun - Necdet Yılmaz, (ed.), *Osmanlılarda Sağlık I-II*, İstanbul 2006.